

Preveo s arapskoga: dr. Esad Duraković
Nakladnici LEO-COMMERCE d.o.o., Rijeka - Hrvatska
Tisak TARGA, Zagreb 2001.

HALIL DŽUBRAM

POBUNJENI DUSI

*Duhu koji moj duh prigrli,
srcu koje svoje tajne toči u moje srce,
ruci koja upali plam mojih osjećaja
posvećujem ovu knjigu.*

Džubran

VARDA AL-HANI

I

Koliko li je nesretan čovjek koji zavoli jednu djevojku, odabere je za svoju životnu suputnicu, pred njom lije znoj s čela i krv svoga srca, na ruke joj stavlja plodove svoga truda, a onda odjednom otkrije da je ona svoje srce, koje je pokušao dobiti uz silne napore, poklonila nekom drugom čovjeku da uživa u njemu i usrećuje se tajnama njegove ljubavi!

Koliko li je nesretna žena koja se prene iz bezbrižne mladosti i otkrije da se nalazi u kući čovjeka koji je obasipa novcem i darovima, ukazuje joj sve počasti, ali nije u stanju srce joj dotaknuti živim plamom ljubavi, niti je u stanju njenu dušu zasititi nebeskim nektarom koji Bog toči iz očiju muškaraca u srce žene!

***

Rešid-bega Numana poznao sam od svoje mladosti. On je pravi Libanonac, Bejručanin po mjestu rođenja i boravku, koji potječe iz jedne stare i bogate obitelji poznate po njegovanju uspomena na staru slavu. Strasno je volio priče koje govore o izuzetnosti njegovih predaka, oponašao im je uvjerenja, priklanjao se njihovim običajima i zapadnjačkom odijevanju, čime je podsjećao na jato ptica na Istoku.

Rešid-beg je bio meka srca i plemenit, ali, poput mnogih drugih Sirijaca, nije pronicao iza stvari, već je vidio samo njihovu pojavnost; nije osluškivao poj vlastite duše, nego je emocije usmjeravao k osluškivanju glasova iz svoga okruženja; usredotočivao se na okoliš koji ne otkriva tajne života, već ometa dušu da saznaje tajne svijeta usmjeravajući je na trenutne užitke. Pripadao je onoj vrsti ljudi koji naprosto srljaju iskazati svoju ljubav ili netrpeljivost prema ljudima i stvarima, a onda se, nakon izvjesnog vremena, kaju zbog srljanja, tako da njihovo kajanje postaje povod za podsmijeh, umjesto za razumijevanje i oprost.

Te osobine i takav moral doprinijeli su da Rešid-beg Numan oženi gospođicu Vardu al-Hani prije nego što su se njihove duše prigrile u sjeni istinske ljubavi koja bračni život čini sretnim.

***

Izbivao sam iz Bejruta nekoliko godina, a čim sam se vratio, pođoh u posjet Rešid-begu. Uočih da je oslabio, potamnio, na zgrčenom licu ocrtavale su se sjene tuge, a sjetni, bolni pogledi nijemo su govorili o njegovom slomljenom srcu i pustoši u grudima. Uzalud sam tragao u njegovom okruženju za uzrocima tuge i zgrčenosti.

- Što ti se dogodilo, čovječe? Gdje je onaj osmijeh što je zračio s tvoga lica? Što bi od one radosti što je postojano

pratila tvoju mladost? Je li te smrt rastavila od dragog prijatelja, ili su ti tamne noći progutale imovinu skupljenu tijekom svijetlih dana? Reci mi u ime prijateljstva kakva ti to nesreća dušu ophrvava, što je to što ti tijelo uništava?

On me sažaljivo pogleda, prisjećajući se lijepih minulih dana. Glasom punim očaja i tuge, reče mi:

- Kada čovjek izgubi dragog prijatelja i osvrne se oko sebe nađe mnogo drugih prijatelja, tako da otrpi i utješi se; kada čovjek protrati imetak i malo razmisli, shvati da će ponovnim trudom opet steći imetak, pa zaboravi i utješi se. Ali kada izgubi mir svoga srca, gdje ga može naći, čime ga može zamijeniti? Smrt posegne rukom i ošamari te tako žestoko da zaboli, ali dvadeset četiri sata kasnije osjetiš dodir života, pa se ponovo osmjehuješ i raduješ. Sudbina te zaskoči, strašnim očima te pogleda, za vrat te oštrim kandžama ščepa i grubo baci na zemlju, i zgazi te željeznim nogama i ode smijući se. Nedugo zatim, ponovo ti dođe kajući se i tražeći oprost, dotičući te svilenim rukama i pjevajući ti pjesme nade, tako da mnoge nesreće i boli koje te pohode tijekom noći iščezavaju s dolaskom zore. Osjećaš se utješnim i punim nade. Međutim, ako ti nebo podari pticu koju voliš, hraniš je iz svoga srca, napajaš je svjetlom svojih zjenica, načiniš joj u svom srcu kavez i u duši gnijezdo pa tek što pogledaš svoju pticu i obasjaš joj krila zrakama svoje duše, a ona ti odleti iz ruku put oblaka, zatim se spusti u drugi kavez, tako da nema

izgleda da se tebi vrati. Što tada da činiš, čovječe? Reci mi što možeš učiniti, gdje naći utjehu, kako oživjeti nadanja?

Posljednje riječi je izgovarao prigušenim i bolnim glasom. Stao je na noge drhteći kao trska na vjetru i ispružio ruke kao da bi htio zgrčenim prstima uhvatiti nešto i na komade ga iskidati. Krv mu jurnu u lice i ukrasi potamnijelu kožu, širom otvori oči i ne trepćući za trenutak - kao da je pred sobom ugledao demona koji niotkuda iskrсну i dođe njega usmrtiti. Zatim pogleda u mene, izraz lica mu se naglo promijeni, bijes i srdžba u njegovu mršavome tijelu preobraziše se u bol, te on plačući reče:

- To je žena. Žena koju sam izvukao iz potpune bijede, otvorio joj svoje riznice, učinio da joj zavide žene na divnoj odjeći i skupocjenome nakitu, na prelijepoj kočiji i rasnim konjima, žena koju sam srcem zavolio i pred noge joj se bacio. Zbog silne ljubavi obasuo sam je darovima. To je žena kojoj sam bio drag i iskren prijatelj, pouzdan suprug. Prevarila me i napustila, prešla je u kuću drugog muškarca da živi s njim u bijedi, da jede s njim samo kruha i pije vode.

Žena koju sam zavolio, prelijepa ptica koju sam iz svega srca hranio, napajao je svjetlošću svojih zjenica, načinio joj u svome srcu kavez i u duši gnijezdo, a ona mi odletjela iz ruku drugome u kavez načinjen od šiblja da bi u njemu jela bodlje i crve, da bi pila otrov. Eto - to

je učinio nedužni anđeo koga sam nastanio u raj u svoje ljubavi i osjećaja, preobrazio se u strašnog sotonu i strovalio se u tminu da uživa u grijesima, da mene kažnjava svojim prijestupom.

Čovjek ušutje i pokri lice rukama, kao da bi se htio zaštititi od samoga sebe, zatim uzdahnu:

- To je sve što mogu reći i ne pitaj me ništa više. Ne traži da se moja duša oglašava, već pusti da ostane nijema, jer će tako, možda, porasti, usmrtiti me i upokojiti.

Ustao sam sa svoga mjesta suznih očiju i slomljena srca. Zatim se šutke pozdravih s njim, jer u riječima nisam vidio nikakva smisla koji bi mogao utješiti njegovo ranjeno srce, niti sam u mudrosti vidio neku zraku koja bi obasjala njegovu tamnu dušu.

II

Nekoliko dana kasnije, prvi put sam sreo gospođu Vardu al-Hani, i to u jednoj siromašnoj kući okruženoj cvijećem i drvećem. Ona je čula kako se moje ime spominje u kući Rešid-bega Numana, čovjeka kojemu je srce pogazila i ostavila ga mrtva pod kopitima života. Kada sam vidio njene sjajne oči i čuo po njenoga melodičnog glasa, pomislih: »Zar ova žena može biti

zla? Može li ovo prozračno lice prikrivati mrsku dušu? Zar je to žena nevjernica? Je li to žena o koju sam se ogriješio više puta zamišljajući je kao strašnu zmiju sakrivenu u lijepome tijelu?« Ali sam potom tiho u sebi govorio: »Što li je učinio taj nesretni čovjek? Zar mi ne čujemo i ne vidimo da je izvanjska ljepota uzrok tihih nesreća i dubokih tuga? Zar mjesec koji u pjesnikov genije toči svoju svjetlost nije isti onaj mjesec koji plimom i osekom uzbibava mora?«

Gospođa Varda je sjedila sa mnom i kao da je čula moje misli, ne želeći da dugo budem u nedoumici, nasloni lijepu glavu na bijelu ruku i reče glasom koji je nježnošću podsjećao na flautu:

- Ranije se nismo sreli, ali sam od drugih čula jeku tvojih misli i snova, tako da znam da sažalijevaš obespravljene žene, da suosjećaš s njihovom slabošću, da dobro poznaješ njihove osjećaje i težnje. Zbog toga ti želim otvoriti svoje srce i dušu, da upoznaš njihove tajne i kažeš ljudima, budeš li htio, da Varda al-Hani nikada nije bila zla i vjerolomna žena...

Imala sam osamnaest godina kada me sudbina dovela Rešid-beg Numanu. On je tada imao skoro četrdeset godina. Želio me je i, kako kažu, imao časne namjere prema meni. Zatim je od mene načinio suprugu i gospodaricu u svome velikom domu, među brojnom poslugom. Odjenuo me u svilu, okitio mi glavu, vrat i ruke dragim kamenjem. Pokazivao me kao muzejsku

vrijednost u kućama svojih prijatelja i poznanika i trijumfalno se osmjehivao kada je vidio kako me ti prijatelji promatraju s divljenjem i odobravanjem. Ponosno je uzdizao glavu, slušajući kako žene njegovih drugova razgovaraju o meni s naklonošću i ljubavlju. Ali nije čuo kako ponetko kaže: »Je li ovo Rešid-begova žena ili kći?«, ili »Da se Rešid-beg mlad oženio, imao bi porod stariji od Varde«.

Sve se to događalo prije nego što se moj život stubokom okrenuo, prije nego što Bog zapali plamen ljubavi u mome srcu i prije nego što proklija sjeme ljubavi u njemu. Da, sve se to događalo u vrijeme kada sam smatrala da je najveća sreća lijepa odjeća koja me krasi, divna kočija koja me vozi, skupocjen namještaj oko mene. Ali kada sam se preнула, kada mi svjetlost oči otvori, kada osjetih sveti plamen koji mi srce pali, kada osjetih glad koja mi dušu muči, kada se prenuh i vidjeh kako me krila nose i žele me na nebo ljubavi uznijeti, ali drhte nemoćna protiv okova zakona koji su mi tijelo okovali prije nego što sam shvatila što su ti okovi i što su ti zakoni - kada sam se preнула i sve to osjetila, shvatila sam da sreća žene nije u znamenitosti njezina supruga niti u njegovoj časti, već u ljubavi koja im duše obujmljuje, koja njene osjećaje toči u njegovo srce, koja ih čini jedinstvenim tijelom i jednom riječju na Božjim usnama. Kada spoznah tu bolnu istinu, vidjeh samu sebe u Rešidovoj kući kao lopova koji jede njegov kruh, a zatim se gubi u tami. Shvatila sam da je svaki dan koji provodim uz njega velika laž koju licemjerje plamenim slovima ispisuje na mome čelu, pred zemljom i

nebesima, jer nisam mogla uzvratiti mu ljubavlju svoga srca za njegovu plemenitost, niti mu darovati dušu za iskrenost i dobrotu. Uzalud sam pokušavala. Uzalud sam se trudila da naučim voljeti ga - nisam naučila, jer je ljubav snaga koja dolazi iz naših srca... Zatim sam se uzalud pred nebom molila u vrijeme noćnoga mira ne bi li se u meni javio osjećaj koji će me približiti čovjeku koga mi je nebo odredilo za suputnika. Ni nebo mi nije pomoglo, jer nam ljubav pada na duše po Božjem nadahnuću, a ne po ljudskom zahtjevu. Ostala sam tako pune dvije godine u kući toga čovjeka, zavideći pticama u polju na slobodi, dok su meni drugarice zavidjele na mojoj tamnici; kao žena koja je izgubila jedinca, oplakivala sam vlastito srce rođeno sa spoznajom, a unakaženo zakonom, te je svakodnevno stradavalo od gladi i žeđi.

Jednoga od tih crnih dana, prozrela sam kroz tamu i ugledala blagu svjetlost kako zrači iz očiju jednoga mladića koji sam ide kroz život, samotno živi sa svojim papirima i knjigama u ovoj siromašnoj kući. Zatvarala sam oči da ne vidim tu svjetlost i sama sebi sam govorila: »Suđena ti je, dušo, grobna tmina, i nemoj čeznuti za svjetlošću.« Zatim sam osluškivala i čula nebesku pjesmu koja mi milinom dušu potresa, svojom nedužnošću cijelim mojim bićem ovladava. Zato sam zatvarala oči i govorila: »Suđeno ti je, dušo, zavijanje ponora, i nemoj čeznuti za pjesmama.« Zatvarala sam oči da ne vidim, zatvarala sam uši da ne čujem, ali sam i dalje vidjela tu svjetlost, a uši su čule tu melodiju premda su bile zatvorene. U prvi mah sam se uplašila,

kao siromah koji je pronašao dragulj pored prinčevog dvorca, ali se ne usuđuje uzeti ga a nije u stanju ni ostaviti ga. Plakala sam kao žedna osoba koja je ugledala pitki izvor okružen divljim zvijerima, pa je bespomoćno na zemlju klonula.

Gospođa Varda za trenutak ušutje. Zatvorila je krupne oči, kao da se prošlost osovila pred njom, pa nije imala snage pogledati me u oči. Zatim ponovo progovori:

- Ovi ljudi koji potječu iz Vječnosti i vraćaju se u nju prije nego što okuse slast istinskog života ne mogu shvatiti glad žene koja je vezana zemnim zakonima. To je teška tragedija ispisana ženskom krvlju i suzama koju muškarac s osmijehom čita jer je ne shvaća, a ako je i shvati, njegov smijeh se preobražava u grubost, te na glavu žene sručuje oganj srdžbe i obasipa je kletvama.

To je tužna priča koju mrkle noći ispredaju u srcu svake žene čije je tijelo okovano posteljom supruga koji joj je postao mužem prije nego što je i saznala što je brak, a njena duša leprša oko drugog čovjeka koga voli svom dušom svojom, nedužnom i prelijepom ljubavlju. To je žestoka borba otkako postoji ženska slabost i muška nadmoć, i neće prestati dokle god slabost robuje nadmoći. To je strašan rat između manjkavih ljudskih zakona i svetih osjećaja srca. Donedavno sam bila u tome ratu i zamalo da umrem od nemira, da se istopim sa suzama.

Međutim, trgnula sam se, odbacila bojažljivost svojih srodnica, oslobodila krila vezana slabošću i podčinjavanjem, te sam uzletjela u prostor ljubavi i slobode. Sada sam sretna uz čovjeka s kojim činim jednu zraku iz Božje ruke isijavanu otkako je svijeta. Nema sile na ovome svijetu koja me može lišiti moje sreće, jer ona potječe iz sjedinjenja dviju duša koje spaja uzajamno razumijevanje i natkriljuje ih ljubav.

Gospođa Varda me pogleda dubokim pogledom, kao da bi mi htjela grudi očima spaliti ne bi li vidjela djelovanje vlastitih riječi na moje osjećaje, da čuje jeku vlastitoga glasa u mom srcu. Međutim, ja sam šutio da je ne bih prekidao. Ona nastavi glasom u kome je bilo gorkih uspomena, iskrenosti i oslobođenja:

- Reći će ti ljudi da je Varda al-Hani vjerolomna i nezahvalna žena koja je slijedila svoje srce i napustila čovjeka koji ju je podigao k sebi i učinio je gospodaricom svoga doma. Reći će ti da je jalova bludnica prljavim rukama odbacila sveti svadbeni vijenac koji je vjera isplela i umjesto njega uzela prljavi vijenac ispleten od paklenog trnja. Sa svoga tijela je zbacila odjeću vrline, a odjenula se grijehom i sramom. Reći će ti i više od toga, jer sjene njihovih predaka i danas žive u njihovim tijelima. Oni su poput praznih pećina koje odjekuju glasovima i ne znajući njihovo značenje. Oni ne poznaju Božji zakon u Božjim stvorenjima, niti shvaćaju pravi smisao vjere. Oni ne znaju kada čovjek griješi a kada dobro čini, već slabašnim očima gledaju formu, a ne bit

djela. Oni sude o neznanju i presuđuju slijepi, za njih je jednak prestupnik i nedužan čovjek, dobar i zlikovac.

Teško onom tko sudi i teško onome kome se presuđuje! Ja sam bila prostitutka i nevjernica u domu Rašida Numana, jer me on učinio svojom naložnicom u skladu s običajima i tradicijom prije nego što me nebo učinilo njegovom suprugom po zakonu duha i osjećaja. Bila sam prljava sama sebi i pred Bogom onda kada sam se hranila njegovim darovima da bi on zadovoljio svoje porive mojim tijelom. Sada sam, pak, nedužna i čista jer me zakon ljubavi oslobodio, postala sam časna i pouzdana jer sam prekinula s prodajom svoga tijela za kruh, svoga vremena za odjeću. Da, bila sam prostitutka i prestupnica u vrijeme kada su me ljudi smatrali vrlom suprugom, a sada sam čista i časna, a oni me smatraju prljavom vjerolomnicom jer oni o dušama sude prema tijelima i duh mjere materijalnim mjerilima.

Gospođa Varda se okrenu prema prozoru, rukom pokaza prema gradu, malo podiže glas i reče tonom u kojemu se osjećalo omalovažavanje i gađenje, kao da je na ulicama i trgovima ugledala odvratne utvare i demone:

- Pogledaj ove lijepe kuće i visoke palače u kojima žive bogati i moćni ljudi. Među njihovim zidovima presvučenim svilom obitavaju vjerolomnost i licemjerje; pod njihovim pozlaćenim tavanicama su laž i izvještačenost. Pogledaj dobro ova zdanja koja

simboliziraju slavu, znamenitost i sreću, ali ona nisu ništa do pećine gdje se krije poniženje, jad i nesreća. To su sazidani grobovi u kojima se krije lukavost slabašne žene iza našminkanih očiju i usana; u njihovim kutovima kriju se muškarčev egoizam i animalnost pod sjajem srebra i zlata. To su dvorci čije zidine se gordo dižu uvis, ali kada bi mogli osjetiti poroke i obmane, raspukli bi se i strovalili. To su domovi koje siromašni seljak gleda suznih očiju, ali kada bi znao da u srcima njihovih stanara nema ni trunke one ljubavi koja ispunjava srce njegove družbenice, s omalovažavanjem bi se podsmjehnuo i radostan vratio u svoje polje.

Gospođa Varda me uhvati za ruku i povede do prozora kroz koji je promatrala te kuće i palače, pa reče:

- Dođi da ti pokažem tajne tih ljudi na čijem mjestu ne bih voljela biti.

Pogledaj onaj dvorac s mramornim stupovima, bakrenim kupolama i kristalnim prozorima. U njemu boravi jedan bogat čovjek koji je naslijedio škrtoga oca i čiji je iskvareni moral naslijedio. Oženio se prije dvije godine ženom o kojoj ništa nije znao osim da joj je otac častan i ugledan čovjek u gradu. Ne prođe ni medeni mjesec, a on je se zasiti i vrati se lakim ženama. Ostavi je u tome dvorcu kao što pijanica ostavlja prazan krčag. Ona najprije počne plakati i patiti, a zatim se prenu i sama se počne tješiti. Znala je da ne vrijedi suze prolijevati zbog čovjeka kao što je njezin suprug. Sada je

sve zanemarila zbog ljubavi prema jednom lijepom rječitom mladiću kojem je predala cijelo svoje srce i puni mu džepove novcem svoga supruga koji nije mario za nju kao što ni ona nije marila za njega... Pogledaj, zatim, onu kuću u bujnom vrtu. To je dom čovjeka iz ugledne obitelji koja je dugo upravljala zemljom. Danas je njen ugled pao zbog rasipništva i zbog toga što se njeni članovi odaju zabavi i neradu. Prije nekoliko godina taj čovjek se oženio ružnom, ali vrlo bogatom ženom, a kada je naslijedio njeno silno bogatstvo zaboravio je i da postoji: uzeo je lijepu ljubavnicu, a nju napustio, tako da su joj od tuge i plača živci popustili. Sada sate provodi češljajući se i šminkajući, odijevajući se u svilu i kadifu. Nada se da će je uočiti neki gost, ali ne dobija ništa osim pogleda vlastitoga lika u ogledalu... Pogledaj onu veliku kuću ukrašenu rezbarijama i statuama. To je kuća jedne žene lijepa lica, a ružne duše. Prvi muž joj je umro pa je naslijedila cijelu njegovu imovinu. Zatim je odabrala jednoga slabunjavog i bezvoljnog muškarca, uzela ga za muža da joj zaštiti ime od ogovaranja i da zaklanja njene poroke. Dotle je ona među svojim udvaračima kao pčela koja siše nektar sa cvjetova. Vidiš onu kuću s velikim balkonima i čudesnim arkadama? Ona pripada jednome pragmatičnom čovjeku koji ima mnogo obaveza i prohtjeva. Ima ženu koja je fizički vrlo privlačna i veoma tanahne duše. U njenoj ličnosti se našla profinjena duša i lijepo tijelo, kao što se u poeziji sretnu skladan ritam i profinjen sadržaj. Ona je stvorena da živi u ljubavi i da umre s njom, ali - kao mnoge druge žene - otac ju je dao prije nego što je zašla u osamnaestu godinu i upregao je njen vrat u

jaram nezdravog braka. Tako je sada oslabila, topi se kao svijeća na vatri sputanih osjećaja i polako nestaje kao fini miris u oluji, kopni zbog ljubavi prema nečemu lijepom što osjeća a ne vidi, vapi za zagrljajem smrti da je izbavi iz skućenog života i oslobodi je robovanja čovjeku koji provodi dane zarađujući novac i noći brojeći ga. On škripi zubima proklinjući čas u kome se oženio jalovom ženom što mu nije rodila sina da mu sačuva ime i naslijedi njegova dobra...

Pogledaj, zatim, onu kuću osamljenu u vrtovima: u njoj živi maštovit pjesnik, veoma misaon, darovit. On ima primitivnu ženu, grubu, koja se podsmijava njegovim stihovima jer ih ne razumije, ruga se njegovim djelima jer su čudesna. On sada ne mari za nju jer voli drugu, udanu ženu, veoma inteligentnu i nježnu, koja mu u srce svjetlost unosi, svojim osmijesima i pogledima nadahnjuje ga na riječi neprolazne vrijednosti.

Gospođa Varda ušutje nakratko. Sjedila je na klupi uz prozor. Kao da ju je umorila šetnja po nevidljivim sobama tih kuća. Zatim mirno progovori:

- To su te palače čiji stanar ne bih željela biti. To su ti grobovi u kojima ne bih htjela biti živa sahranjena. To su ti ljudi od kojih sam slobodna i čiji sam jaram sa sebe skinula. To su ti bračni drugovi koji prilaze tijelima ne mareći za dušu i ništa ih pred Bogom neće moći opravdati osim činjenice da ne poznaju Božji zakon. Ja

ih sada ne osuđujem, već ih žalim; ne prezirem ih, već prezirem njihovo spontano predavanje licemjerju, laži i gnusobi. Nisam ti otkrila tajne njihovih srca i života zato što volim klevete i spletke, već da bih ti pokazala istinu o ljudima na koje sam do jučer sličila, ali sam se otrgla; da bih ti objasnila način života ljudi koji o meni govore samo najgore jer sam žrtvovala njihovo prijateljstvo da bih spasila svoju dušu; odstupila sam s njihovih mračnih puteva i zaputila se k svjetlosti u kojoj su iskrenost, istina i pravda. Sada su me prognali iz svoje zajednice i ja sam zadovoljna, jer ljudi izopćavaju samo one čiji se veliki duh pobuni protiv tmine i nepravde. Onaj tko izopćavanje ne pretpostavlja pokoravanju ne može biti potpuno slobodan. Ja sam bila poput bogate trpeze i Rešid-beg mi je prilazio kada je osjećao potrebu za hranom, dok su naše duše bile daleko jedna od druge, nalik na dvoje poniženih slugu. Međutim, kada sam spoznala istinu, zamrzila sam služenje; pokušala sam se potčiniti onome što zovemo sudbinom, ali nisam mogla, jer moja duša odbija da provede cijeli vijek klečeći pred strašnim idolom kojega su podigla nezdrave generacije i nazvali ga zakonom. Raskinula sam svoje okove, ali ih nisam odbacila dok nisam čula kako me doziva glas ljubavi i dok nisam vidjela dušu spremnu za putovanje.

Izašla sam iz kuće Rešid-bega Numana kao rob iz tamnice, ostavljajući za sobom nakit, odjeću, poslugu i kočije, i ušla sam u kuću svoga dragog, bez namještaja, ali punu duha, znajući da sam postupila pravedno, jer volja neba nije da sama sebi podrežem krila i bacim se

na pepelište, da ronim suze i govorim: »Takva je moja sudbina.« Nebo neće da provedem život pateći noću i vapeći da dođe zora, a kada dođe dan da govorim: »Kada će se ovaj dan okončati?« Nebo neće da čovjek bude nesretan, jer je ono usadilo duboko u čovjeka težnju ka sreći, jer se usrećivanjem čovjeka sam Bog slavi...

To je moja priča, čovječe. Takvo je moje prikrivanje pred nebom i zemljom. Ja se ponosim time kao pjesmom, dok ljudi zatvaraju oči i ne čuju jer se plaše pobune vlastitih duša, plaše se da se ne uzdrmaju temelji njihove zajednice i ne sruče im se na glave.

To su nedaće koje sam prebrodila dok nisam dospjela na vrhunac sreće. Ako bi sad došla smrt da me uzme, moja duša bi se bez straha i zazora našla pred Uzvišenim Prijestoljem, čak s radošću i nadom, te bi se moje biće, obnaženo, pokazalo čistim kao snijeg pred vrhovnim sucem zato što sam činila samo ono što je htjela duša koju je Bog iz svoga bića stvorio, i nisam slijedila ništa osim zov srca i jeku anđeoskih pjesama.

To je moja priča koju Bejručani smatraju prokletstvom života i ranom na tijelu zajednice. Međutim, oni će se kajati kada ih usud upozori na ljubav u zamračenim srcima. Kada sunce izmami cvijeće iz zemlje prepune ostataka smrti, zastat će prolaznik pored moga groba, pozdraviti ga i reći: »Ovdje počiva Varda al-Hani koja je oslobodila osjećaje od robovanja nedostatnim ljudskim

zakonima da bi živjela u skladu sa zakonom uzvišene ljubavi, svoje lice okrenula k suncu da ne bi gledala vlastitu sjenu među lubanjama i u trnju.«

Tek što gospođa Varda završi svoju priču, otvoriše se vrata i uđe vitak mladić, lijepa lica. Iz očiju mu je zračila očaravajuća svjetlost, na usnama prijazan osmijeh. Gospođa Varda ustade, nježno ga uze za ruke, dovede k meni uljudno izgovarajući moje ime, a njegovo s ljubavlju i značajnim pogledom. Shvatio sam da je to mladić zbog koga je odbacila svijet, razišla se sa zakonom i običajima.

Zajedno smo sjeli, šutke razmišljajući jedni o drugima. Nakon kratkog vremena ispunjenog tišinom koja je duše visoko uznosila, pogledah kako sjede jedno pored drugog i vidjeh nešto što nikada ranije nisam vidio; u trenutku sam shvatio smisao priče gospođe Varde, pojmio sam bit njezina protesta protiv zajednice koja progona pojedince pobunjene protiv njenih propisa prije nego što pristupi liječenju njihove pobune. Vidio sam pred sobom jednu nebesku dušu oličenu u dva tijela koja krase mladost i uljepšava ih sjedinjenost. Među njima je stajalo Božanstvo Ljubavi raširenih krila da bi ih zaštitilo od ljudskoga prijekora i bijesa. Vidio sam kako potpuno uzajamno razumijevanje zrači s ozarenih lica koja obasjava iskrenost i nedužnost; prvi put u svome životu vidio sam aureolu sreće između muškarca i žene koju prekorijska vjera i odbacuje zakon.

Nakon izvjesnog vremena, ustao sam i pozdravio se s njima stavljajući im do znanja, bez riječi, koliko sam uzbuđen. Napustih tu siromašnu kuću od koje su emocije načinile hram ljubavi i harmonije i zaputih se između onih palača i kuća čije mi je tajne predočila gospođa Varda. Razmišljao sam o njenim riječima, o svim principima i posljedicama koje sadrže, ali na samome kraju te četvrti sjetih se Rešid-bega Numana i dok su mi pred oči dolazili njegov očaj i nesreća, pomislih:

»On je nesretnik kojemu je učinjena nepravda, ali hoće li ga nebo uslišati ako mu se žali na Vardu al-Hani? Je li se o njega ogriješila ta žena kada ga je ostavila radi vlastitog oslobođenja, ili se on ogriješio prema njoj kada joj je brakom podčinio tijelo prije nego što je ljubav privukla njenu dušu? Tko je od njih dvoje nepravedan, a tko obespravljen? Tko je prestupnik, a tko nedužan?«

Tijekom vremena, dalje sam razmišljao: »Samoljublje često dopušta ženama da napuste svoje siromašne muževe i vežu se za bogate, jer strast žena prema sjajnoj odjeći i lagodnome životu zaslijepi ih i povede na put sramote i posrtanja. Je li Varda al-Hani bila samoljubiva i pohlepna kada je napustila palaču bogatog čovjeka punu dragocjenosti, namještaja i posluge, te otišla u kuću siromašnog čovjeka kod koga nema ništa osim niza starih knjiga? Često glupost dotuče žensku čast i oživi joj prohtjeve, tako da ostavi muža zbog dosade i traži tjelesne užitke s drugim čovjekom koji je više od

nje posrnuo i manje je častan. Je li Varda al-Hani bila neznanica željna tjelesne naslade kada je javno istakla svoju nezavisnost i prišla produhovljenom mladiću? Mogla je i tajno zadovoljavati čula u kući svoga supruga sa strasno zaljubljenim mladićima koji bi sve dali da budu robovi njene ljepote i žrtve njene strasti. Varda al-Hani je bila nesretna žena pa je tražila sreću, našla je i prigrlila. To je cijela istina koju ljudska zajednica obezvređuje i zakon odbacuje.«

Šaputao sam te riječi u zrak, a zatim rekoh, pokušavajući shvatiti:

- Zar je ženi dopušteno da dolazi do svoje sreće muževljevom nesrećom?

Duša mi odgovori:

- A je li dopušteno muškarcu da porobljava ženine osjećaje da bi on bio sretan?

Hodao sam tako dok mi je glas gospođe Varde odzvanjao u ušima. Kada stigoh nakraj grada, sunce je već naginjalo k zapadu, polja i vrtovi su tonuli u mir, a ptice su pjevale večernju pjesmu. Zastadoh razmišljajući i uzdahnuh:

»Pred Prijestoljem Slobode ovo drveće se raduje igri s lahorom i pred njim blista na suncu i mjesecu. U uho slobode ove ptice besjede i oko nje lepršaju ponad

potoka. U prostor slobode ovo cvijeće toči miris svoje duše i pred njom se osmjehuje dolasku zore. Sve što je na zemlji živi u skladu s prirodom i otuda potječe veličina slobode i njena radost. Ljudi su, pak, lišeni te blagodati, jer su svojim božanskim dušama postavili ograničene svjetovne zakone; odredili su svojim tijelima i dušama strogi propis; svojim htijenjima i osjećanjima podigli su strašan i tijesan zatvor; svojim srcima i umovima iskopali su duboke i mračne grobove. Ako ustane jedan od njih, izdvoji se iz njihove zajednice i zakona, kažu: 'To je opaki buntovnik koga valja protjerati, odvratni nikogović koji smrt zaslužuje...'

»Međutim, treba li čovjek zauvijek ostati rob vlastitim manjkavim zakonima, ili se s vremenom osloboditi da bi živio s Dušom i za Dušu? Treba li čovjek ostati zagledan u zemlju, ili uprijeti pogled k suncu, kako ne bi gledao sjenu vlastitoga tijela u trnju i među lubanjama?«

VAPAJ

GROBOVA

I

Emir je sjedio na sudačkome tronu, a oko njega, s lijeve i desne strane, sjedili su mudraci njegove zemlje. Na njihovim strogim licima mogle su se čitati knjige i

paragrafi. Oko emira su stajali vojnici s isukanim sabljama i podignutim kopljima. Pred njim je bio narod koji je došao zbog radoznalosti, očekujući presudu grješnicima. Svi su pognuli glave, smjernih pogleda i suzdržana daha, kao da su u emirovim očima vidjeli moć koja im ulijeva strah u duše i srca. Kada se okupljanje završi i nastupi vrijeme za suđenje, emir podiže ruku i glasno reče:

- Privodite prestupnike jednog po jednoga i upoznajte me s njihovim grijesima.

Otvoriše se vrata tamnice i ukazaše se njene potamnjele zidine, kao ždrijelo divlje zvijeri kada zijevajući otvori usta. Začu se zveket okova praćen stenjanjem zatvorenika, te prisutni okrenuše poglede i istegnuše vratove, jedva čekajući da vide kandidata za smrt kako izlazi iz dubine te grobnice.

Uskoro iz tamnice izađoše dva vojnika vodeći mladića svezanih ruku. Njegovo mračno i zgrčeno lice odavalo je čvrstinu i postojanost. Vojnici ga zaustaviše nasred sudnice i malo odstupiše. Emir ga kratko promotri i upita:

- Što je zgriješio ovaj čovjek što stoji pred nama uzdignute glave, kao da je na svetkovini, a ne u ruci pravde?

Jedan savjetnik odgovori:

- To je opaki ubojica koji se jučer sukobio s jednim emirovim časnikom i njegovim vojnicima kada su bili na zadatku u selu. Uhićen je s krvavom sabljom u rukama.

Emir se ljutito pomakne na tronu, bijesno j sijevajući očima, i povika:

- Vratite ga u tamnicu i stavite u okove, a kad osvane jutro, odsijecite mu glavu njegovom sabljom, a tijelo mu bacite u stepu da je zvijeri rastrgnu, te da vjetrovi odnesu njegov smrad do njegove obitelji i prijatelja.

Mladića vratiše u tamnicu. Ljudi su ga pratili sažaljivim pogledima i s dubokim uzdasima jer je bio u cvijetu mladosti, lijep i snažne građe.

Vojnici ponovo izađoše iz zatvora vodeći lijepu i krhku djevojku, lica požutjela od tuge i očaja. Oči su joj bile pune suza, glava pognuta pod teretom kajanja i bola.

Emir je pogleda i reče:

- Što je učinila ova suhonjava žena što stoji pred nama kao sjena pred istinom?

Jedan vojnik odgovori:

- Ta žena je razvratnica koju je njen muž jedne noći

iznenadio i zatekao u naručju ljubavnika. Predao ju je policiji kada je ovaj pobjegao.

Emir se zagleda u nju, dok je ona zbog suda oborila pogled, te emir reče:

- Vratite je u tminu i bacite na postelju od trnja - možda će se tako sjetiti postelje koju je osramotila. Napojte je gorkim napicima - možda će se tako sjetiti zabranjenih poljubaca, a kad jutro svane odvućite je nagu izvan grada, kamenujte je i ostavite tijelo da se njime naslađuju vuci i da joj kosti izjedaju crvi.

Djevojka iščeznu u zatvorskoj tami, dok su je prisutni pratili zadržani emirovom pravičnošću, žaleći istodobno ljepotu njezina tužna lica, i nježan sjetni pogled.

Vojnici se pojaviše treći put vodeći slabašnog sredovječnog muškarca koji je vukao drhtave noge, kao da su dronjci, i u strahu se osvrtao na sve strane. Njegovi pogledi puni bola odavali su očaj i bijedu, potpunu nesreću.

Emir se okrenu prema njemu i reče s osjećajem odvratnosti:

- Što je zgriješio ovaj prljavi čovjek što stoji kao mrtvac među živima?

Vojnik mu odgovori:

- To je kradljivac koji je noću ušao u samostan. Uхватili su ga časni redovnici i našli mu pod odjećom posudu sa svetog oltara.

Emir ga pogleda kao gladan kobac pticu slomljenih krila i povika:

- Vodite ga duboko u tminu i okujte ga u željezo, a u zoru ga popnite na visoko stablo i objesite lanenim užetom. Ostavite mu tijelo obješeno da ga priroda uništi i da mu vjetrovi ostatke raznesu.

Kradljivca vratiše u zatvor dok su ljudi šaptali:

- Kako se ovaj bogohulni jadrnik drznuo ukrasti svetu samostansku posudu?

Emir ustade sa sudačkoga trona, a za njim mudraci i pravednici, ispred i iza njega su išli vojnici a promatrači su pravili prolaz. Na tome mjestu uskoro ne ostade ništa osim jauka zatočenika i vapaja očajnika što su se odbijali o zidove.

Sve se to događalo dok sam stajao kao ogledalo pred procesijom sjeni, razmišljajući o zakonima koje su ljudi postavili jedni drugima, razmišljajući o onome što oni

nazivaju pravdom, ponirući u tajne života, tragajući za suštinom bivstvovanja.

Kada su mi misli već otupjele, kao što obrisi postaju nejasni u magli, napustih to mjesto razmišljajući:

»Trava siše sokove iz zemlje, janjad pase travu, vuk ubija janje, nosorog ubija vuka, lav lovi nosoroga, a smrt ubija lava.

Postoji li sila koja pobjeđuje smrt da bi ovaj lanac nasilja postao zauvijek pravičan? Postoji li sila koja sve ove ružne uzroke pretvara u lijepe posljedice? Postoji li sila koja sve elemente života uzima u svoju ruku i s radošću ih u sebe uključuje, kao što raspjevano more u se uzima sve potoke? Postoji li sila koja ubojicu i žrtvu, preljubnicu i njenog ljubavnika, lopova i pokradenog dovodi pred sud viši od emirovog?«

II

Narednog dana izađoh iz grada i zaputih se poljima gdje mir otvara dušu samoj sebi, gdje čistoća zraka čisti prljavštinu tuge i očaja što nastaju u tijesnim ulicama i mračnim stanovima. Stigavši daleko u dolinu, osvrnuh se i ugledah jato grabljivica kako čas slijeću čas uzlijeću, ispunjavajući prostor kreštanjem i lepetom krila. Radoznalo krenuh naprijed i ugledah ispred sebe muškarčev leš obješen na visoko drvo, zatim leš nage

žene među kamenjem kojim je kamenovana, te okrvavljeni leš mladića iz koga je krv natapala zemlju, a glave nije bilo na tijelu. Zastadoh gotovo obnevidio pred strašnim prizorom. Pred sobom sam vidio samo smrt što caruje među tim okrvavljenim tjelesima; osluškivao sam ali nisam čuo ništa osim zavijanja ništavila zajedno s kreštanjem grabljivica oko žrtava ljudskih zakona.

Zlo istrebljujemo još većim zlom i kličemo kako je to zakon; prestup kažnjavamo još većim prestupom i vičemo kako je to pravda.

Zar emir nikada u svome životu nije ubio neprijatelja, zar nije prigrabio imovinu nekog od svojih slabašnih podanika; zar nije sablaznio neku lijepu ženu; zar nije učinio nijedan od tih prestupa pa da on ima pravo ubiti ubojicu, da objesi lopova i kamenuje preljubnicu?

Tko su ti što su podigli ovog lopova na drvo? Jesu li oni nebeski anđeli ili ljudi koji i sami grabe i uzimaju sve što im dođe do ruku?

Tko je odsjekao glavu ovome ubojici? Jesu li to proroci koji silaze s neba, ili su samo vojnici koji ubijaju i krv prolijevaju gdje god stignu?

Tko je kamenovao ovu preljubnicu? Jesu li to askete što dođoše iz svojih isposničkih ćelija, ili su samo ljudi koji čine ružne stvari pod okriljem tame?

Zakon - što je to zakon? Zar je itko vidio da zakon dolazi uz sunčevu svjetlost s nebeskih visina? Koje je ljudsko stvorenje proniklo u srce Božje i spoznalo Njegovu volju? Za vrijeme koje generacije su anđeli hodali među ljudima govoreći: »Oduzmite nejakima svjetlo života, smaknite posrnule oštricama sablji i grješnike izgazite željeznim nogama.«?

Takve misli vrzmale su se u mojoj glavi i u mome srcu kada u blizini začuh bat nogu. Osvrnuh se i ugledah djevojku koja izlazi između drveća i prilazi leševima, oprezno i u strahu se osvrćući na sve strane. Ugledavši odsječenu mladićevu glavu, kriknu pa kleknu pored nje i obujmi je drhtavim rukama. Suze joj potekoše dok mu je kovrčavu kosu milovala prstima i zapomagala dubokim, bolnim glasom što joj je iz srca dopirao. Iscrpljena plačem i slomljena gubitkom, brzo poče kopati zemlju i čim je iskopala dovoljno prostran grob, dovuče do njega pogubljenog mladića i lagano ga položi. Okrvavljenju glavu stavi mu u ruke i kada ga zatrpa zemljom, u grob mu zabode sablju kojom je pogubljen. Kada je htjela poći, priđoh joj. Ona zadrhta od straha i pognu glavu, dok su joj vruće suze kao kiša lile niz lice, te uzdišući reče:

- Prokažite me emiru ako hoćete. Bolje je da umrem i budem uz onoga tko me izbavio srama nego da ostavim njegovo tijelo kao hranu pticama i zvijerima.

Odgovorih joj:

- Nemojte se mene plašiti, sirotice. Ja sam prije vas oplakao sudbinu vašega mladića. Kažite mi kako vas je izbavio iz srama.

Glasom koji su prekidali jecaji, ona odgovori:

- Došao emirov časnik na naše polje da uzme poreze i dadžbine. Mene je promatrao sa zastrašujućom pohotom. Zatim je na posjed moga siromašnog oca nametnuo tako visok porez da ga ne bi mogao platiti ni bogataš. Zato je mene, umjesto novca, zgrabio i silom poveo u emirov dvorac. Umoljavala sam ga svojim suzama, ali on nije mario; zatim sam ga zaklinjala starošću svoga oca, ali se nije smilovao. Najzad sam pozvala u pomoć seljane pa je došao ovaj mladić, moj zaručnik, i izbavio me iz surovih šaka. Časnik je pobjesnio i htio ga ubiti, ali je mladić bio brži - dohvatio je staru sablju obješenu na zid i ubio ga braneći vlastiti život i moju čast. Radi ponosa, nije pobjegao kao ubojica, već je ostao pored časnikova leša dok nisu došli vojnici i odveli ga svezana u zatvor.

Govorila je gledajući me pogledom koji je topio srce i ganuo me. Zatim se hitro okrenu jecajući i drhteći.

Nakon izvjesnog vremena, ugledah mladića u cvijetu mladosti kako ide naprijed krijući lice odjećom. Kada dođe do tijela žene preljubnice, zaustavi se, skide ogrtač

i prekri njenu nagost. Zatim nožem poče kopati zemlju, pa lagano donese leš i prekri ga zemljom prolijevajući po suzu uz svaku pregršt. Čim okonča posao, ubra nekoliko cvjetova koji su rasli u blizini i položi ih na humak pognute glave i oborena pogleda. Kada se spremao otići, zaustavih ga i rekoh:

- U kakvom ste odnosu s ovom posrnulom ženom kada ste, usprkos emirovoj volji i rizikujući vlastiti život, došli zaštititi njeno tijelo od ptica grabljivica?

On me pogleda očima podbuhlim od plača i nesanice, očima koje su odavale tugu i bol, te reče muklim glasom punim bolnih uzdaha:

- Ja sam taj nesretni čovjek zbog koga je kamenovana. Voljeli smo se od vremena kada smo se, kao mali, igrali pred zgradama. Kako smo mi rasli, tako je i ljubav rasla, postajući moćan gospodar kojemu služimo svojim osjećanjima i srcima, privlači nas k sebi i kojemu prilazimo s tajnama svojih duša, a on nas na grudi privija.

Jednoga dana, za vrijeme moje odsutnosti iz grada, otac ju je protiv njene volje udao za čovjeka koga mrzi. Kada sam se vratio i čuo tu vijest, svi dani mi se pretvoriše u noć i život mi postade neprekidna agonija. Borio sam se protiv svojih osjećaja i vlastite duše, ali su oni mene nadvladali i povelili, kao što vidovit slijepca vodi. Tako sam krišom pošao k dragoj želeći jedino vidjeti sjaj njenih očiju, čuti po njenoga glasa, i nađoh je

samu kako oplakuje svoju sudbinu. Sjedili smo šutke, nedužni. Malo zatim, iznenada se pojavi njen muž i kada mene ugleda, padoše mu na um nečasne stvari, te je snažnim rukama ščepa za vrat i povika:

- Dodite vidjeti kurvu i njenog ljubavnika!

Susjedi pohrliše. Pojaviše se i vojnici pitajući što se dogodilo i on im je predade. Odvedoše je raščupanu i pocijepanu. Mene nitko nije ni dirnuo, jer slijepi zakon i nevaljali običaji kažnjavaju ženu kada posrne, a prema muškarcu su trpeljivi.

Mladić ode u grad krijući lice odjećom, a ja ostadoh razmišljajući i uzdišući. Leš obješenog mladića ljuljao se zajedno s granjem, kao da tim kretnjama moli više sile da ga spuste i polože na zemlju pored zaštitnika čovječnosti i žrtve ljubavi.

Nakon nekog vremena, pojavi se slabašna žena obučena u dronjke i zaustavi se pored obješenog, udarajući se u grudi i plačući. Zatim se pope na drvo, pregrize užu i mrtvac pade na zemlju poput mokre krpe. Žena siđe, iskopa grob pored ona dva groba i spusti leš u njega. Pošto ga zatrpa zemljom, uze dva komada drveta, načini križ i zabode ga iznad njegove glave. Kada se okrenu u pravcu kojim je došla, zaustavih je:

- Što vas je prevarilo, ženo, pa dođoste sahraniti lopova?

-

Ona me pogleda očima podbuhlim od tuge i dada:

- To je moj dobri suprug, dragi prijatelj i otac moje djece. Petero djece pati od gladi. Najstarije ima osam godina, a najmlađe je još uvijek dojenče. Moj suprug nije bio lopov, već zemljoradnik koji je obrađivao samostansku zemlju i ubirao plodove, a od svećenika je dobijao samo pogaču koju bi uvečer podijelili. Za sutra nije ostajao ni zalogaj.

Još kao dječak, svojim znojem je natapao samostansko polje i sijao snagu svojih mišica po njihovim vrtovima. Kada je oslabio, kada su ga godine rada iscrpile i kada su ga bolesti napale, otjerali su ga riječima:

- Samostanu više nisi potreban. Sada idi, a kada ti ojačaju sinovi pošalji ih k nama da zauzmu tvoje mjesto u polju.

Zaplakao je i za milost molio u ime Isusa, zaklinjao ih anđelima i svecima, ali nisu imali milosti, nisu se sažalili ni na njega ni na me, niti na našu голу i gladnu djecu. Pošao je tražiti kakav posao u gradu, ali su ga protjerali, jer stanari tih zdanja zapošljavaju samo snažne mladiće. Tada je sjeo na raskrnicu da prosi, ali mu nisu ništa davali, već su prolazeći govorili: »Milostinju ne zaslužuju dokoni i lijeni.«

Jedne noći, kada nas je nesreća toliko savladala da su

nam djeca od gladi plegla po tlu, a dojenče mi uzalud sisalo grudi, lice moga muža se promijeni. On izađe pod okriljem tame, i uđe pod jednu kupolu u samostanu gdje svećenici čuvaju plodove s polja i vino. Stavi jednu vreću brašna na leđa i htjede se vratiti, ali nakon nekoliko koraka probudiše se svećenici, zgrabiše ga, zasuše udarcima i psovkama. Ujutro ga predadoše vojnicima i rekoše:

- To je opaki provalnik koji je došao ukrasti zlatnu samostansku posudu.

Vojnici ga odvedoše u zatvor, a zatim i na vješala da bi nahranili njegovim tijelom divlje životinje zato što je htio da svoju gladnu djecu nahrani dijelom plodova koje je vlastitim trudom ubirao dok je služio u samostanu.

Siromašna žena ode, a tužni odjek njenih riječi uspinjao se na sve strane, nalik na stupove dima kojima se vjetar poigrava.

***

Stajao sam između tri groba, bez glasa i riječi, sa suzom koja je odavala osjećaje. Trudio sam se razmišljati, ali se duša nije htjela povinovati, jer je duša poput cvijeta - savija latice pred tamom i dah svoj ne daruje noćnim utvarama.

Ustao sam, dok je kroz zemlju iz tih grobova izbijao

vapaj obespravljenosti, kao magla u dolinama, i jurišao na moje čulo sluha da bi mi priopćio poruku.

Ustao sam šutke, a kada bi ljudi razumjeli ono što tišina priopćava bili bi bliži Božanstvu nego šumskim zvijerima.

Ustao sam uzdišući, a kada bi treperenje mojih uzdaha moglo dotaknuti drveće na tome polju, pokrenulo bi se, pokrenulo bi se sa svojih mjesta, nastupalo bi u kolonama i granjem svojim bi se borilo protiv emira i njegove vojske, korijenjem bi sručilo samostanske zidove na glave redovnicima.

Ustao sam otvorena pogleda koji je na te svježe grobove zračio blagost samilosti i gorčinu sjete:

Grob mladića koji je svojim životom spasio čast nevine i bespomoćne djevojke iz vučjih kandži, pa su mu glavu odsjekli, kao nagradu za njegovu hrabrost. Djevojka je zabola njegovu sablju u zemlju na njegovom grobu - da to bude simbol koji pred suncem svjedoči o sudbini čovječnosti u zemlji nepravde i nesuvislosti;

Grob djevojke čiju je dušu ljubav dotakla, prije nego što su strasti njenim tijelom ovladale. Kamenovana je, jer je njeno srce odbilo sve osim vjernosti do smrti. Dragi je stavio buket cvijeća iznad njenog zgasloga tijela da lagano venući i nestajući svjedoči o sudbini duša koje ljubav posvećuje među ljudima koje je zaslijepila materija i učinilo nijemim neznanje;

Grob jadtog siromaha čije su ruke iznurila samostanska polja, pa su ga redovnici protjerali da bi ih zamijenili snažnijim rukama. Tražio je da zaradi kruh svojoj djeci, ali nije uspio, zatim je za kruh molio proseei, ali ga nije dobio, a kada ga je očajanje nagnalo da uzme malo plodova koje je prikupio svojim trudom i znojem, zgrabili su ga i svezali. Njegova udovica je stavila križ na grob da u noćnome miru svjedoči zvijezdama na nebu o zulumu redovnika što Isusove propovijedi pretvaraju u sablje kojima sijeku glave čijim britkim oštricama sakate tijela nemoćnih i jadtika.

Sunce nestade iza horizonta - kao da se zasitilo ljudi i kao da je omrznulo njihovo nasilje. Večer poče tkati od niti tame i mira lagani ogrtač da njime prekrije tijelo Prirode. Pogledah u nebo, ispružih ruke prema grobovima i simbolima na njima, te povikah iz sveg glasa:

- Ovo je tvoja sablja, Srčanosti, koja je u zemlju zabodena! Ovo je tvoje cvijeće, Ljubavi, koje je vatra spalila! Ovo je tvoj križ, Isuse Kriste, koji je prekrila noćna tmina!

BRAČNA

POSTELJA

Mladoženja i nevjesta izađoše iz hrama praćeni radosnim poklicima, predvođeni svijećama i lampama. Oko njih su išli raspjevani mladići i djevojke pjevajući vesele pjesme.

Povorka stiže do mladoženjine kuće prepune skupocjenog namještaja, sjajnog posuđa i miomirisa. Mladenci se popeše na visoku klupu, a uzvanici posjedaše na svilene tepihe i stolice presvučene baršunom, tako da se velika prostorija ispuni ljudima. Posluga je hitala s pićem, čuo se zveket čaša praćen radosnim poklicima. Zatim dođoše muzičari i počеше opijati ljude svojim čarobnim dahom, grudi ispunjavati finim kompozicijama na strunama saza, uzdasima prisutnih i udaranjem u defove.

Djevojke zaigraše njišući se u ritmu melodije, kao što vitke grane prate lahor, dok im je fina odjeća lepršala nalik na bijele oblake kojima se poigrava mjesečina. Pomno su ih pratili pogledi, naklanjale im se glave, grlile ih mladićke duše, a starcima se žuč izlivala zbog njihove ljepote. Svi se prihvatiše pića utapajući u vino svoje čežnje. Živost je postajala sve veća, glasovi sve bučniji, opuštenost sve veća. Uozbiljenost je polako nestajala, pribranosti je bilo sve manje, a duše su naprosto plamtjele i srca su treperila, tako da je izgledalo da se cijela kuća pretvorila u gitaru raštimanih struna u rukama nevidljive demonice koja na njoj strasno svira skladne i tajanstvene melodije. Na jednoj strani, mladić ispovijeda ljubavne tajne svojoj djevojci

obdarenoj ljepotom; na drugoj se neki momak sprema stupiti u razgovor s ljepoticom, tražeći u mislima najsladše riječi i najtananija značenja. Tu je i sredovječan muškarac koji ispija čašu za čašom i uporno traži od muzičara da ponovo sviraju pjesmu koja ga podsjeća na mladičke dane. U jednome kutu žena krišom gleda muškarca koji, opet, zaljubljeno gleda drugu. U drugome kutu žena već pobijeljelog razdjeljka s osmijehom gleda djevojke birajući među njima nevjestu svom jedincu. Jedna supruga uz prozor koristi priliku i prilazi svome ljubavniku.

Svi su ogrezli u moru pića i pjesme, predali se radosti i veselju, zaboravljajući jučerašnje događaje, ne misleći na sutra, predajući se potpuno sadašnjem trenutku.

Sve se to zbivalo dok je nevjesta tužnim očima promatrala prizor, kao što očajni sužanj promatra crne zidove svoje tamnice. Povremeno je pogledavala u jedan kraj sobe gdje je sjedio mladić dvadesetih godina, izdvojen od veselih ljudi kao ranjena ptica iz jata, prekriživši ruke na grudima kao da pritiska vlastito srce i suzdržava se da pobjegne. Zurio je u nešto nevidljivo u toj sali, kao da se njegovo unutarnje biće odvojilo od fizičkog, i u prostoru je lebdjelo sa sablastima mraka.

Polovinom noći, veselje je bilo na vrhuncu; svijest uzvanika je otupjela toliko da su im se jezici zaplitali. Mladoženja, sredovječan muškarac grube vanjšine, čula otupjelih od pića, ustade i poče ljubazno obilaziti

uzvanike.

Za to vrijeme, nevjesta glavom daje znak jednoj djevojci da joj priđe, te djevojka pristupi i sjede pored nje. Osvrnuvši se na sve strane, kao osoba koja u strahu želi priopćiti strašnu tajnu, grimlače se djevojci i šapnu joj drhtavim glasom:

- Zaklinjem te, prijateljice, osjećanjima koja nam od djetinjstva duše spajaju.

Zaklinjem te svim što ti je drago u ovome životu. Zaklinjem te ljubavlju koja nam duše miluje i u plamen ih pretvara.

Zaklinjem te radostima tvoga srca i bolom svoga srca da odmah pođeš do Selima i tražiš da krišom siđe u vrt, da me pričeka tamo među vrbama.

Moli ga, Suzan, u moje ime sve dok ne odgovori. Podsjeti ga na minule dane, umoli ga u ime ljubavi, reci mu: »Ona je oslijepila od jada«; reci mu: »Ona je samrtnica koja želi otvoriti ti srce svoje prije nego što je pokrije tama«; reci mu: »Ona je nesretnica koja želi vidjeti plam tvojih očiju prije nego što je proguta paklena vatra«; reci mu: »Ona je grješnica koja želi priznati svoje grijeh e i osjetiti tvoj oprost«. Požuri i moli ga za mene, ne boj se da će te pratiti ove svinje jer su od pića i gluhi postali i slijepi.

Suzan se diže od nevjeste, sjede pored tužnog i osamljenog Selima i šapućući poče ga moliti riječima svoje prijateljice, s mnogo ljubavi i iskrenosti koja se vidjela na njenome licu, a on je pognute glave šutio, ne govoreći ni riječi. Kada Suzan završi, on je pogleda kao žedan čovjek čašu na nebosvodu i odgovori prigušenim glasom koji kao da je dolazio duboko iz zemlje:

- Čekat ću je u vrtu među vrbama.

Izgovorivši te riječi, ustade i pođe u vrt. Nekoliko minuta kasnije, ustade i nevjesta i pođe za njim prokradajući se između muškaraca omamljenih alkoholom i žena čija su srca bila opijena mladošću momaka. Kada stiže u vrt zavijen tamom, ubrza korak osvrćući se. Kao preplašena gazela što pred vukovima bježi u svoje utočište, pohita k vrbama gdje ju je čekao mladić. Ugledavši ga, pohrli k njemu, objesi mu ruke oko vrata, zagleda mu se u oči i prozbori riječi koje su se nadmetale sa suzama iz njenih očiju:

- Slušaj me, dragi. Dobro me poslušaj. Žalim zbog svoje neupućenosti i brzopletosti. Žalim toliko, Selime, da mi kajanje dušu izjeda. Volim te, samo tebe volim i voljet ću te do kraja života. Kazali su mi da si me zaboravio i ostavio, da si drugu prigrlio. Tako su mi kazali, Selime, jezicima mi srce zatrovali, grudi mi svojim kandžama iskidali i lažima mi dušu napunili. Nadžiba mi je rekla da si me zaboravio, da si me omrznuo i nju zavolio. Ta gadura mi je nepravdu učinila

i prevarila me da bih tako drugog uzela, ali ja nemam drugoga već samo tebe.

Sada kada mi je koprena pala s očiju, došla sam k tebi. Izašla sam iz ove kuće i neću se u nju vratiti. Došla sam tebe zagrliti i nema sile na ovome svijetu koja će me vratiti u naručje čovjeku koga mi je laž odabrala za supruga. Ostavila sam oca koga mi je sudbina odredila za skrbnika, ostavila sam cvijeće koje je svećenik spleo u vijenac, ostavila sam zakone od kojih je tradicija načinila okove. Sve sam ostavila u ovoj kući punoj izobilja i dođoh da za tobom krenem i u daleki svijet, na kraj svijeta, u svijet demonu, u zagrljaj smrti. Požurimo, Selime, odavde pod okriljem noći, pođimo na obalu i povezimo se lađom koja će nas odnijeti u daleke i nepoznate zemlje. Pođimo odmah da svakako prije zore budemo sigurni od neprijateljske ruke. Pogledaj ovaj zlatni nakit, ovu ogrlicu i skupocjeno prstenje, ove jedinstvene dragulje - sve će to biti dovoljno da proživimo kao prinčevi. Zašto ne govoriš, Selime? Zašto me ne gledaš i zašto me ne poljubiš? Čuješ li ti krik moga srca i vapaj moje duše? Zar ne vjeruješ da sam napustila mladoženju, oca i majku i došla u vjenčanici da pobjegnem s tobom? Reci nešto, ili požurimo, jer su ovi trenuci dragocijeniji od dijamanta i vredniji od kraljevske krune.

Nevjesta je govorila melodičnim glasom, slađim od šaptanja života, gorčim od jauka smrti, umilnijim od lepršanja krila, dubljim od stenjanja valova; u glasu joj

melodija koja se raspinje između očaja i nade, slasti i bola, radosti i tuge, koja sadrži sva nadanja i osjećaje u srcu jedne žene.

Mladić je slušao boreći se između ljubavi i časti: ljubavi koja prepreke pretvara u lagodnost a tamu u svjetlost, časti koja zastaje pred dušom i odvraća je od njenih želja; ljubavi koju Bog spušta u srce i časti koju ljudski običaji u mozak usađuju.

Nakon nekoliko trenutaka strašnoga muka, sličnog mračnim vremenima u kojima su ljudi živjeli na granici preporoda i iščeznuća, mladić podiže glavu: dostojanstvo duše je pobijedilo njenu strast, te on mirno reče, okrećući pogled od preplašene djevojke pune iščekivanja:

- Vрати se, ženo, u naručje svoga mladoženje, jer je odlučila sudbina i izbrisala java ono što su naslikali snovi. Požuri na svetkovinu prije nego što te vide žbiri, jer će reći: »Prevarila je mladoženju na svadbeni dan, kao što je prevarila svoga dragog u vrijeme njegove odsutnosti.«

Nevjesta zadrhta od tih riječi, zatreperi kao uveli cvijet na vjetru i s bolom reče:

- Neću se živa vratiti u tu kuću. Napustila sam je zauvijek. Napustila sam je sa svim što je u njoj, kao što rob napušta zemlju progonstva. Ne tjeraj me od sebe i

ne govori da sam nevjernica, jer ruka ljubavi koja spoji moju dušu s tvojom jača je od svećeničke ruke koja je moje tijelo predala mladoženjinoj volji. Evo, savila sam ruke oko tvoga vrata i neće ih nikakve sile skinuti, svoju dušu sam spojila s tvojom i neće ih ni smrt rastaviti.

Pokušavajući se osloboditi njezina zagrljaja i trudeći se pokazati gađenje, mladić reče:

- Odlazi od mene, ženo. Ja sam tebe zaboravio. Zaboravio sam te, omrznuo i zavolio drugu ženu. Ljudi istinu govore. Čuješ li što kažem? Zaboravio sam i da postojiš, omrznuo sam te toliko da te ne mogu ni vidjeti. Zato odlazi i pusti me da idem svojim putem, vrati se svome mladoženji i budi mu vjerna supruga.

Ranjena djevojka reče:

- Ne, ne vjerujem u to što govoriš. Ti mene voliš, vidim ti ljubav u očima, osjećam kako me ljubav dotiče čim dodirnem tvoje tijelo. Ti me voliš, voliš. Voliš me kao i ja tebe. Neću otići odavde bez tebe, niti ću ući u ovu kuću dokle god mogu. Došla sam da s tobom pođem u drugi svijet. Zato pođi ispred mene, podigni ruku i prolij moju krv.

Povišenim tonom, mladić odgovori:

- Ostavi me, ženo, inače ću vikati iz sveg glasa i okupiti u vrtu sve one uzvanike na tvojoj svadbi,

pokazati im tvoju sramotu tako da ćeš postati gorak zalogaj u njihovim ustima, loš primjer na njihovim jezicima. Nadžiba koju volim smijati će se na tvoj račun i likovati pobjednički podsmijavajući se tvome porazu.

Mladić je uhvati za ruke da bi je odgurnuo od sebe. Njeno lice se izobličilo, oči sijevnuše, te se njena mekoća, molećivost i bol preobraziše u bijes i grubost. Postade kao lavica koja je izgubila mlade ili kao more čije je dubine uragan uznemirio:

- Tko je ta koja može uživati u tvojoj ljubavi poslije mene, koje srce će se omamljivati tvojim poljupcima poslije moga srca?!

Izgovorivši te riječi, djevojka iz odjeće trgnu britki nož i munjevito ga zari u mladićeve grudi. On pade kao grana koju slomi oluja. Djevojka se nagnu nad njim s nožem u ruci s kojega je krv kapala. On otvori oči koje je smrt već sklapala, usne mu zadrhtaše, te prozbori jedva čujnim dahom:

- Priđi mi sada, draga. Priđi mi, noći moja, i ne ostavljaj me. Život je slabiji od smrti, a smrt je slabija od ljubavi. Poslušaj smijeh veseljaka na tvojoj svadbi. Čuješ li zveket čaša, draga? Spasila si me surovosti tvoga smijeha i gorčine ovih čaša. Dozvoli mi da poljubim ruku koja mi je okove raskinula. Poljubi moje usne koje su laž govorile i tajnu moga srca skrivale. Sklopi mi oči prstima namočenim mojom krvlju. A kada moja duša

poleti u slobodan prostor, stavi nož u svoju desnu ruku i reci svijetu: »Ubio se zbog očaja i zavisti.« Volio sam tebe i ni jednu drugu, ali sam mislio kako je bolje da žrtvujem svoje srce i sreću nego da s tobom bježim na dan tvoga vjenčanja. Poljubi me, miljenice moje duše, prije nego što ljudi opaze moj leš. Poljubi me, poljubi...

Žrtva podiže ruku iznad ranjenog srca, savi vrat i ispusti dušu.

Nevjesta podiže glavu, okrenu se prema kući i povika iz sveg glasa:

- Dođite, dođite, ljudi! Ovdje je svadba, ovo je mladoženja. Dođite da vam pokažemo svoju udobnu postelju! Probudite se, vi usnuli, prenite se, opijeni, i požurite da vam pokažemo tajne ljubavi, smrti i života!

Njezin krik je odzvanjao u cijeloj kući, u ušima veselih slavljenika kojima duše zadrhtaše i u uho se pretvoriše, kao da su se odjednom otriježnili. Zatim pohitaše na vrata osvrćući se lijevo i desno dok ne ugledaše leš žrtve i nevjestu koja kleči pored njega. Zaplašeni, ustuknuše. Nitko se nije usuđivao pitati o čemu se radi. Kao da su prizor krvi što je tekla iz grudi žrtve i sijevanje noža u ruci nevjeste oduzeli im moć govora i paralizirali ih.

Nevjesta se okrenu prema njima prestrašenog i tužnog izgleda, te povika:

- Priđite, glupaci! Ne bojte se smrti koja je toliko velika da je nije ni dostojna vaša malenkost! Priđite i ne drhtite od straha zbog ovoga noža, jer to je sveta alatka koja neće dotaći vaša prljava tijela i mračna srca! Pogledajte ovoga lijepog mladića odjevenog u svadbenu odjeću. To je moj dragi koga sam ubila zato što ga volim. On je moj zaručnik i ja sam njegova nevjesta. Uzalud smo tražili postelju dostojnu zagrljaja na ovome svijetu koji ste vi svojim zakonima učinili pretijesnim, svojim neznanjem mračnim i svojom glupošću pokvarenim. Odabrali smo odlazak iza oblaka. Priđite, prestrašeni slabići, i pogledajte - možda ćete vidjeti kako se na našim licima odražava Božji lik, možda ćete čuti kako ugodni Božji glas dopire iz naših srca. Gdje je ta odvratna i nevidljiva žena koja mi je oklevetala dragog riječima da je nju zavolio, a mene zamrzio? Ta zlobnica je uobrazila da je ona pobijedila onog časa kada je svećenik podigao ruku iznad moje glave i glave njenog rođaka? Gdje je lukava Nadžiba, gdje je ta paklenska zmija? Pozovite je da sada dođe i vidi kako vas je ona okupila da se radujete vjenčanju s mojim dragim, a ne s muškarcem koga mi je ona izabrala.

Vi ne shvaćate o čemu govorim, jer pučina ne mari za poj zvijezda, ali ćete svojoj djeci pripovijedati o ženi koja je ubila dragog na dan vlastite svadbe. Vi ćete se sjećati mene i svojim prljavim usnama me proklinjati, ali će me vaši unuci blagosiljati, jer istina i duh pripadaju budućnosti.

A ti, glupi čovječe, koji si se poslužio lukavstvom, novcem i spletkama da bi me učinio suprugom - ti si simbol ovoga nesretnog naroda koji u tami traži svjetlost, koji očekuje vodu iz stijene - ti si simbol ove zemlje koja se predaje vlastitoj gluposti kao slijepac slijepome vodiču; ti si predstavnik lažne čovječnosti koja lomi vratove da bi se domogla grivni i ogrlica. Ja ti opraštam tvoju ništavnost, jer duša koja se veseli odlasku s ovoga svijeta oprašta sva zla ovoga svijeta.

Tada nevjesta podiže nož i poput žedna čovjeka koji usnama primiče ivicu čaše odlučno ga zari u svoje grudi. Pade pored voljenog kao ljubica kosom pokošena. Žene ustuknuše, sa strahom i bolom kriknuše, a muškarci sa svih strana zažagoriše, pa bojažljivo priđoše nastradalima.

Pogleda ih nevjesta u agoniji i reče, dok joj je krv liptala iz bijelih grudi:

- Ne prilazite, hulitelji, i ne razdvajajte naša tijela. Ako to pokušate, uhvatit će vas Duh iznad vaših glava i ljutito vas zadaviti. Neka ova gladna zemlja uzme naša tijela kao jedan zalogaj, neka nas sakrije i u sebi zaštiti kao što skriva sjemenje od snjegova dok ne stigne proljeće.

Ona se još više primače svome dragom, stavi svoje na njegove hladne usne i uz posljednji dah izgovori isprekidane riječi:

- Vidiš, dragi; pogledaj, zaručnice moje duše, kako su se zlobnici okupili oko naše lože. Pogledaj im oči što zure u nas, poslušaj kako škripe zubima. Dugo si me čekao, Selime. Najzad sam, evo, raskinula okove i zaputimo se sada k suncu jer predugo boravismo u tami. Obrisi nestaju, sve mi se magli, tako da više ne vidim ništa osim tebe, dragi. Evo mojih usana i primi moj posljednji dah. Pođimo, Selime, jer ljubav je uzmahнула krilima i ispred nas zaplovila u prostor svjetlosti.

Nevjesta pade grudima po svome dragom, krv im se izmiješa, glava joj klonu na njegov vrat i oči joj ostadoše zagledane u njegove.

Ljudi su jedno vrijeme šutjeli, probljedjeli, drhtavih koljena, kao da ih je nazočna smrt paralizirala. Tada istupi svećenik koji je svojim propovijedima ispleo vijenac za tu svadbu, rukom pokaza prema žrtvama, pogleda u zatečeni narod i reče im s tragom gađenja u glasu:

- Neka su proklete ruke koje dohvate ova tjelesa uprljana krvlju grijeha i srama. Neka su proklete oči koje proliju suzu za ovim dvjema propalicama čije duše sotona nosi u pakao. Neka leš ovog Sina Mraka i Kćeri Srama ostanu na ovome tlu natopljenom njihovom krvlju dok im psi tijela ne iskidaju i vjetrovi kosti raznesu. Idite svojim kućama, ljudi. Bježite od zadaha

što dopire iz ova dva srca koja je grijeh satkao i porok odjenuo. Raziđite se, vi što stojite pored leševa, odstupite prije nego što vas dotaknu paklenski plameni jezici.

Tko ostane ovdje bit će grješan i poročan, neće moći ući u hram u kojem kleče vjernici, neće sudjelovali u molitvi koju izgovaraju kršćani.

Onda istupi Suzan, djevojka koju je nevjesta poslala kao glasnika svome dragom. Stade ispred svećenika, pogleda ga suznim očima i odvažno reče:

- Ja ovdje ostajem, slijepi nevjerniče. Ja ću ih čuvati do jutra, ja ću im grob iskopati, pod ovim niskim granjem. Ako mi ne date alatku, iskopat ću svojim prstima; ako mi svežete ruke, iskopat ću ga zubima. Brzo odlazite s ovoga mjesta prepunog mirisa tamjana, jer svinje ne podnose fine mirise; lopovi se plaše gospodara kuće i najezde zore. Požurite u svoje mračne postelje, jer anđeoske pjesme što odzvanjaju iznad dvije žrtve ljubavi ne dopiru do vaših ušiju punih zemlje.

Ljudi se razidoše ispred namrštenog svećenika i samo djevojka ostade pored zgaslih tijela, kao majka koja u noćnome miru bdije nad djecom.

Kada se svi udaljiše i mjesto ostade sasvim gusto, ona se prepusti neutješnom plaču.

HALIL NEVJERNIK

I

Šejh Abas je među stanovnicima toga osamljenog sela na sjeveru Libanona bio kao princ među pukom. Njegova velika kuća među jadnim straćarama podsjećala je na silnika među patuljcima. Život mu se razlikovao od života seljana kao raskoš od bijede, a njegov moral razlikovao se od njihovoga onako kako se razlikuje moć od bespomoćnosti.

Kada šejh Abas govori pred tim seljanima, oni snishodljivo pognu glave, kao da su upravo njega svjesne snage odabrale za svoga predstavnika i njegov jezik odredile kao svoga tumača. Kada bi se rasrdio, drhtali su od straha i bježali su ispred njega, kao kad jesenje lišće leti na vjetru. Kada nekog muškarca ošamari, on ostane nepomičan, šutke, kao da je udarac došao s neba i kao da bi bilo bogohuljenje drznuti se i pogledati odakle je došao. Ako bi se, pak, nekome osmjehnuo, svi bi govorili kako je to sretan momak kojim je zadovoljan šejh Abas.

Podčinjavanje tih jadnika šejhu Abasu i strah od njega nisu proizlazili samo iz njihove slabosti i njegove moći, već su bile i posljedica njihove bijede i ovisnosti o

njemu, jer su polja koja su obrađivali i stračare u kojima su stanovali bili njegovo vlasništvo koje je naslijedio od oca i djeda, isto kao što su oni od svojih očeva i djedova naslijedili siromaštvo i bijedu.

Obrađivali su zemlju pod njegovim nadzorom, a za svoj trud i napor dobijali su samo dio roda koji ih je jedva spašavao iz kandži gladi. Većini je bio potreban posuđeni kruh već prije isteka duge zime, tako da su jedan za drugim odlazili šejhu plaćući i moleći da im posudi koji dinar ili malo brašna. Šejh je sa zadovoljstvom izlazio ususret njihovim molbama, znajući da će u vrijeme vršidbe za jedan dinar dobiti dva, za mjeru brašna dvije.

Tako su ti jadnici ostajali pod bremenom dugova šejhu Abasu, sputani zavisnošću od njega, zastrašeni njegovim bijesom i moleći se za njegovo dobro raspoloženje.

II

Nastupala je snježna i olujna zima, opustjela su polja i doline u kojima ostadoše samo kreštave vrane i golo drveće. Mještani toga sela zavukoše se u stračare, pošto prije toga napuniše šejhove hambare žitom i burad vinom, tako da više nisu imali posla. Provodili su život uz ognjišta, sjećajući se minulih generacija i pripovijedajući priče iz davnih dana.

Prohuja prosinac. Stara godina je izdisala u sivi zrak i nastupi noć u kojoj Vrijeme kruniše novu godinu i ustoličava je.

Nejaka svjetlost je iščezavala. Tama je osvajala okolinu. Snijeg poče padati obilnije, a bura je zviždala i jurila s planina u doline noseći snijeg da ga pohrani u nizini. Od strašne oluje podrhtavalo je drveće, škripala je zemlja. Vjetrovi su miješali snijeg koji je pao tijekom dana s onim što je napadao te noći, tako da su polja, ravnice i putevi sličili na bijelu stranicu papira na kojoj smrt ispisuje svoje strašne retke, a zatim ih briše. Magle su polegle između sela raštrkanih po ivici doline i iščezavala je slabašna svjetlost što je iskrila u prozorima kuća i straćara. Strah obuze seljane, zvijeri priđoše štalama, a psi se zavukoše u štenare. Vani ostade samo vjetar što besjedi i urla na uši pećinama i špiljama; njegov zastrašujući glas čas je dolazio iz dubina doline, a čas s visokih planina. Kao da je priroda bjesnila zbog smrti stare godine pa je počinjala nasrtati na život pritajen u trošnim kućama i boriti se protiv njega surovom studeni.

Te noći, za tako pobješnjela vremena, mladić od dvadeset dvije godine išao je putem što se postepeno uspinjao od samostana Kazhija k selu šejha Abasa. Studen ga je iscrpila, glad i strah su mu snagu oduzeli, njegovu crnu odjeću prekrio je snijeg kao da ga hoće zaviti u bijele mrtvačke pokrove prije nego što ga

usmrti. Koračao je naprijed dok ga je vjetar zaustavljao i vraćao nazad, kao da ga nije htio vidjeti u kućama živih. On se grčevito držao izrovanog puta, padao je i dizao se, zatim vikao iz sveg glasa tražeći pomoć. Studen mu je zatvarala usta, pa je stajao šutke, podsjećajući usred agresivnih elemenata prirode na slabašnu nadu postavljenu između silnog očaja i neizmjerne tuge, ili na pticu slomljenih krila koja je pala u rijeku pa je razbješnjela matica nosi u dubinu.

Mladić je išao, a smrt ga je slijedila, dok ga najzad snaga ne izdade. Njegova riješenost otupi, krv mu malaksa u venama i on klonu na snijeg. Zatim povika strašnim glasom koji je bio posljednji ostatak života u njegovome tijelu, glasom prestrašena čovjeka koji se već suočio sa smrću, licem u lice, glasom izgubljenog očajnika koga je već okružila tama i šćepala oluja da bi ga u ponor bacila, glasom živoga čovjeka u prostoru ništavila.

III

Na sjevernoj strani sela nalazi se mala kuća osamljena u njivama. U njoj živi žena po imenu Rahela i njena kći Merjem koja ima tek osamnaest godina. Žena je udovica Sumana al-Ramija koji je nađen mrtav u polju prije pet godina i do danas nije otkriven njegov ubojica.

Kao i sve siromašne udovice, Rahela je jedva živjela od vlastitog rada, strahujući od smrti. U vrijeme žetve

izlazila je da bere klasje ostavljeno u polju, ujesen je skupljala plodove zaboravljene po vrtovima, a zimi je ispredala vunu i plela odjeću za sitan novac, ili za mjericu brašna. Svi njeni poslovi bili su praćeni velikim strpljenjem i upornošću. Njena kći Merjem bijaše lijepa i tiha djevojka koja je sa svojom majkom dijelila brige i kućne poslove.

Te strašne noći koju smo opisali Rahela i njena kći su sjedile pored ognjišta čiju toplinu je već nadvladavala studen i pepeo je počinjao prekrivati žar. Iznad njihovih glava slabašna svjetiljka je odašiljala nejaku žutu svjetlost u srcu tame, kao što molitva odašilje utjehu u srce tužnog siromaha.

Bila je ponoć. Dvije žene što su sjedile slušale su zavijanje vjetrova. Djevojka je povremeno ustajala, otvarala prozorčić, gledala u mračni prostor i zatim se vraćala na svoje mjesto, uznemirena i preplašena zbog pobješnjele prirode.

U jednome trenu djevojka se trže, kao da se prenula iz duboka sna, preplašeno se okrenu prema majci i reče:

- Jesi li čula, majko? Jesi li čula glas koji doziva upomoć?

Majka podiže glavu, osluhnu i odgovori:

- Ne, ne čujem ništa osim urlanja vjetra, kćeri.

- Ja sam čula neki glas dublji od hujanja vjetra i gorči od bijesa bure - reče djevojka.

Izgovarajući te riječi, djevojka ustade, otvori prozorčić, malo osluhnu i reče:

- Opet sam čula vapaj, majko.

-

Preplašeno hitajući ka prozoru, majka odgovom:

- I ja sam ga čula... Hajde otvorimo vrata i pogledajmo... Zatvori prozor da vjetar ne ugasi svijeću.

Majka obuče ogrtač, otvori vrata i odlučno zakorači naprijed. Merjem ostade na vratima, dok se vjetar poigravao njenim uvojcima.

Rahela kroči nekoliko koraka kroz snijeg, zatim se zaustavi i pozva:

- Tko više? Kome treba pomoć?

Nitko joj ne odgovori. Ona još dva puta ponovi poziv, ali kako joj je odgovarao samo krik bure, ona odvažno pođe naprijed osvrćući se okolo i zaklanjajući lice od žestokih naleta vjetra. Prešavši udaljenost od dometa strijele, Rahela ugleda u snijegu tragove koje je vjetar već bio skoro zameo. Brzo pođe tim tragom, kao osoba

koja se istovremeno plaši i nešto očekuje, te uskoro ugleda pred sobom tijelo klonulo u snijegu, kao crnu zakrpu na blještavo bijeloj odjeći. Ona priđe, otrese snijeg s njega, nasloni mu glavu na svoja koljena i stavi ruku na njegove grudi. Osjetivši jedva čujno bilo, okrete se prema kući i povika:

- Požuri, Merjem! Požuri da mi pomogneš, pronašla sam ga!

Merjem pođe od kuće majčinim tragovima, drhteći od studeni i straha. Kada stiže do mjesta i ugleda mladića klonulog i nepokretnog na snijegu, ona uzdahnu i viknu s bolom. Uzimajući mladića ispod miški, majka reče:

- Živ je, ne boj se! Uzmi ga za rubove odjeće i ponesimo ga u kuću.

Dvije žene ponesoše mladića, dok ih je žestoki vjetar zaustavljao i snijeg ih saplitaao. Kada ga donesoše u kuću, položiše ga pored ognjišta. Majka mu poče trljati promrzle udove, a kći mu je rubovima svoje odjeće sušila mokru kosu i hladne prste. Nekoliko minuta kasnije, vrati mu se život, te se mladić malo pokrenu, zatrepta i ote mu se duboki uzdah koji u srce dviju tužnih žena uli nadu da će biti spašen. Merjem mu skide pohabanu obuću i staru odjeću, te reče:

- Pogledaj, majko, njegova odjeća sličí redovničkoj.

Rahela stavi snop suhих grana na ognjište pa se osvrnu i reče, začuđena, da redovnici ne izlaze iz samostana u tako strašnoj noći. Što li je onda natjeralo tog jadnika da riskira život?

Trudeći se da shvati situaciju, djevojka reče:

- Ali, on je golobrad, majko, a redovnici imaju duge brade.

Majka je pogleda nježnim majčinskim pogledom i uzdišući reče:

- Dobro mu osuši noge, kćeri, bio redovnik ili kriminalac.

Rahela otvori drveni sanduk, izvadi mali krčag napunjen vinom koje nali u jednu glinenu čašu i obrati se kćeri:

- Pridrži mu glavu, Merjem, da mu damo malo vina da se okrijepi i da mu se vrati toplina u tijelo.

Rahela nasloni ivicu posude na mladićeve usne i napoji ga. On otvori krupne oči i prvi put pogleda svoje spasiteljice, mekim i tužnim pogledom koji je uz suze zahvalnosti odavao i čovjeka koji je ponovo osjetio dodir života pošto je već bio u kandžama smrti, pogled nade nakon očajanja. Zatim podiže glavu i drhtavim usnama prozbori:

- Bog vas blagoslovio.

- Ne zamaraj se pričom, brate. Šuti dok ti se snaga ne povрати - reče Rahela stavljajući mu ruku na rame. Merjem dodade:

- Nasloni se na ovaj jastuk i priđi bliže ognjištu.

Mladić se nasloni na jastuk uzdišući. Uskoro Rahela napuni čašu vinom i ponovo ga napoji, zatim se obrati kćeri:

- Stavi mu mantiju pored vatre da se osuši. Merjem je poslušala pa sjede i zagleda se u mladića sjetno i sažaljivo, kao da bi htjela svojim pogledima uliti toplinu i snagu u njegovo iznureno tijelo.

Rahela donese dvije pogače, drvenu zdjelu punu juhe i tanjur s nekoliko suhih plodova, te sjede pored mladića hraneći ga malim zalogajima, kao majka dijete. Kada završi s jelom i osjeti da je živnuo, mladić sjede na tepih. Na njegovom blijedom lieu ukaza se ružičasta boja i tužne oči mu zasjaše. Mirno klimajući glavom, on prozbori:

- Samilost i surovost nadmeću se u ljudskome srcu kao što se bore prirodne sile ove mrkle noći, ali će samilost nadvladati surovost jer je ona božanska, i strahote ove noći nestat će s osvitom dana.

Mladić ušutje načas, zatim prozbori jedva čujnim glasom:

- Ljudska ruka me gurnula u nesreću, a ljudska ruka me i spasila. Koliko je surov čovjek i koliko li je samilostan!

- Kako si se usudio, brate, napustiti samostan u ovakvoj noći kakve se i vukovi plaše i povlače se u pećine, od koje bježe i orlovi i skrivaju se u stijenu? - upita Rahela glasom punim majčinskih osjećaja i sigurnosti.

Mladić zatvori oči, kao da bi htio vjeđama potisnuti suze duboko u srce:

- Lisice imaju svoje jazbine, ptice imaju gnijezda, a čovjek nema ničega na što bi glavu svoju naslonio.

- Tako je govorio Isus Krist o sebi kada je jedan čovjek tražio od njega da ga slijedi kuda god pođe - reče Rahela.

Mladić odgovori:

- Tako govori svatko tko želi slijediti Duh i Pravdu u ovo doba puno laži, licemjerja i pokvarenosti.

Rahela je šutjela razmišljajući o smislu njegovih riječi, a zatim prozbori neznatno se kolebajući:

- Ali u samostanu ima mnogo prostranih soba, riznica punih zlata i srebra, hambara punih žita i vina, torova krcatih teladi i debelim ovnovima. Što te onda natjera da sve to ostaviš i izadeš u ovakvu noć?

Mladić odgovori uzdišući:

- Sve sam to ostavio i otišao mrzeći samostan.

- Redovnik u samostanu je kao vojnik na bojištu - reče Rahela. - Kada na njega podvikne starješina, on šutke pogne glavu, a kada mu naredi odmah se povinuje. Čula sam da se čovjek zaredi samo onda kada odagna od sebe porive, promišljanje, strasti, i sve ono što je karakteristično za dušu. Međutim, dobar pretpostavljeni ne traži od svoga podčinjenog nešto što je iznad njegove moći. Kako je, onda, starješina samostana mogao tražiti od tebe da život predaš oluji i snjegovima?

- Čovjek postaje redovnikom po mišljenju njegovog pretpostavljenog - odgovori mladić - samo ako je poput slijepog i nijemog alata koji je bez čula i moći. Ja sam, međutim, otišao iz samostana jer nisam slijep alat, već čovjek koji vidi i čuje.

Rahela i Merjem su netremice gledale mladića, kao da su na njegovom lieu vidjele tajnu koju bi htio sakriti.

Nakon kratke stanke, začuđena majka reče:

- Zar čovjek koji vidi i čuje izlazi u ovakvu noć koja osljepljuje i uši zatvara?

Mladić podiže glavu. Žalio je što odaje istinu dvjema ženama, a plašio se da se njihovo sažaljenje ne pretvori u nevjericu i neodobravanje. Međutim, primijetio je u njihovim očima sjaj suosjećanja i znatiželje, te reče prigušenim glasom:

- Da, protjeran sam iz samostana zato što nisam mogao kopati sebi grob vlastitim rukama, jer se moje srce umorilo od laži i licemjerja, jer moja duša odbija uživati u imovini siromaha i bijednika, jer se moj duh neće naslađivati dobrima naroda koji se prepustio gluposti. Protjeran sam zato što moje tijelo više nema mira u prostranim odajama koje su sagradili oni što žive u straćarama, jer moj želudac ne prima kruh samljeven na suzama siročadi i udovica, jer moj jezik više ne izgovara molitvu koju starješina prodaje za imovinu vjernika i prostodušnih ljudi. Protjeran sam kao gubavac jer sam svećenicima i redovnicima na uši ponavljao rečenice *Knjige* koja ih je učinila svećenicima i redovnicima.

Mladić ušutje. Rahela i Merjem su ga gledale začuđene njegovim riječima, zagledane u njegovo lijepo i tužno lice, pogledajući povremeno jedna u drugu - kao da se nijemo pitaju o neobičnim razlozima koji su ga doveli k njima.

Radoznanost je u majci sve više rasla, tako da ga, suosjećajući, upita:

- Gdje su ti otac i majka, brate? Jesu li živi?

Mladić odgovori grcajući:

- Nemam ni oca ni majku, sestru ni zavičaj.

Rahela duboko uzdahnu, a Merjem okrenu lice prema zidu da sakrije vruće suze koje joj izmami suosjećanje. Mladić ih pogleda kao pobijeđeni svoga izbavitelja. Duša mu se okrepljivala njihovom nježnošću kao što se okrepljuje cvijet što raste u stijenu kada se kapi jutarnje rose toče u njegovo srce. Zatim podiže glavu i reče:

- Otac i majka su mi umrli prije moje sedme godine, pa me je svećenik iz moga sela predao samostanu Kazhija. Redovnici se obradovaše mome dolasku i postadoh njihov pastir. U petnaestoj godini obukoše mi ovu grubu crnu odjeću, dovedoše me pred oltar i rekoše: »Zakuni se Bogom i svecima da ćeš biti privržen siromaštvu, pokornosti i suzdržanosti.« Ponavljao sam njihove riječi prije nego što sam shvatio smisao, prije nego što sam razumio što su siromaštvo, pokornost i suzdržanost, prije nego što sam spoznao tijesan put na koji su me naveli. Zvao sam se Halil, a redovnici su me od tada zvali »časni brat«, ali se nikada nisu ponašali prema meni kao prema bratu. Uživali su u mesu i drugim ukusnim

jelima, a mene su hranili suhim kruhom i suhim voćem; oni su se naslađivali vinima i drugim ugodnim pićima, a mene su napajali vodom pomiješanom sa suzama; oni su lijegali na udobne krevete, a mene su tjerali da spavam na kamenoj postelji u mračnoj i hladnoj sobi pored svinjskog obora. Govorio sam u sebi: »Kada ću postati redovnik i s ovim sretnicima dijeliti užitak, biti im drug u radostima, tako da mi srce ne obamire od mirisa hrane, da ne patim zbog boje vina, da ne drhtim zbog glasa starješine?« Međutim, uzalud sam se nadao i sanjao jer sam i dalje čuvao krave u stepi, nosio teško kamenje na leđima, kopao zemlju svojim mišicama.

Sve sam to činio za posni kruh i oskudnu vodu jer nisam znao za drugo mjesto osim samostana gdje bih mogao živjeti, pošto su me naučili da ne vjerujem ni u što osim u njihov način života; dušu su mi zatrovali očajem i podatnošću, tako da sam mislio da je ovaj svijet more tuge i jada, a da je samostan luka spasa.

Dok je Halil sjedio, namršteno lice mu se razvedri, kao da je ugledao nešto lijepo pred sobom u toj izbi. Rahela i Merjem su i dalje šutjele zagledane u njega. Malo zatim, Halil nastavi:

- Nebo koje mi svojom voljom uze roditelje i progna mene kao siročić u samostan nije htjelo da provedem cijeli život kao slijepac koji ide opasnim putevima, niti je htjelo da budem očajni rob, snishodljiv do kraja života, već mi je otvorilo oči i uši, te mi pokazalo svjetlost što

blješti i omogućilo da čujem istinu koja zbori.

Rahela odmahnu glavom:

- Zar postoji druga svjetlost osim one koju sunce prosipa na sve ljude, i zar mogu ljudi spoznati Istinu?

Halil joj odgovori:

- Istinska svjetlost je ona koja dolazi iz čovjeka, koja objavljuje tajne duše drugoj duši, koja utječe na to da se raduju životu uz pjesmu u ime Duha. Istina se, poput zvijezda, pojavljuje samo u noćnoj tmuni. Istina je poput svih lijepih stvari na ovome svijetu - njena ljepota objavljuje se samo onome tko je osjetio djelovanje gnusne laži. Istina je onaj skriveni osjećaj koji nas uči da se radujemo našim danima i utječe da istu tu radost želimo svim ljudima.

- Mnogi žive u skladu sa skrivenim osjećajem u svome srcu - reče Rahela.

- Mnogi vjeruju da je taj osjećaj zakon koji je Bog propisao čovjeku, ali se uopće ne raduju svojim danima, već ostaju nesretni do smrti.

- Loša su uvjeravanja - odgovori Halil - i učenja koja čovjeka čine nesretnim. Lažni su osjećaji koji čovjeka vode u očaj, tugu i nesreću, jer čovjekova je obaveza da bude sretan na zemlji, da spoznaje puteve sreće i da

uljepšava svoj život u ime Svjetlosti i Istine ma gdje bio. Tko ne vidi carstvo nebesko na ovome svijetu neće ga vidjeti ni u budućem životu, jer na ovaj svijet nismo dospjeli kao nedostojni izgnanici, već kao nerazumna djeca - da se učimo dobrima života i njegovim tajnama obožavajući Univerzalni Vječni Duh i ponirući u tajne svojih duša.

To je Istina koju sam spoznao čitajući učenje Isusa Krista, to je Svjetlost koja dopire iz moje unutrašnjosti osvjetljavajući mi samostan i sve one u njemu kao mračnu jamu iz čijih dubina izbijaju strašne utvare da bi me usmratile. To je ta tajna koju je prelijepa stepa objavila mojoj duši dok sam sjedio u sjeni drveća gladan, plačan i uzdišući.

Jednoga dana dok mi duša bijaše omamljena tim nebeskim nektarom, odvažih se i stadoh pred redovnike zasjele u samostanskom vrtu nalik na stoku koja ima teškoće s probavom. Počeh im izlagati svoje misli, recitirati im rečenice iz *Knjige* koje tumače njihovu zabludjelost i nevjerništvo. Govorio sam im: »Zašto gubimo vrijeme u ovoj raskoši uživajući u dobrima siromaha i jadnika, naslađujući se kruhom spečenim na njihovom znoju i suzama, uživajući u plodovima sa zemlje koja je njima oteta? Zašto živimo u hladovini i neredu, daleko od naroda kojemu je potrebno znanje, lišavajući zemlju snage naših duša i naših mišica? Isus Krist vas je poslao kao janjad među vukove, a koja to učenja pretvoriše vas u vukove među janjadi? Zašto se

udaljavate od ljudskoga roda kada vas je Bog stvorio kao ljude? Ako ste već bolji od ostalih ljudi koji idu u procesiji života, trebate prilaziti ljudima i poučavati ih, a ako su oni bolji od vas - pomiješajte se s njima i učite od njih... Kako se obavezujete na siromaštvo, a živite kao prinčevi; kako se obavezujete na pokornost, a bunite se protiv *Evandjelja*; obavezujete se na suzdržanost, a srca su vam prepuna strasti; predstavljate se kao da se borite protiv svojih tijela, a borite se protiv svojih duša; predstavljate se kao da ste iznad ovozemnosti, a upravo ste vi najpohlepniji; predstavljate se kao da ste podvižnici i askete, a nalik ste na životinje koje ne mare za spoznaju, već za dobru ispašu. Vratimo ova prostrana samostanska imanja seljanima kojima su potrebna; vratimo u njihove džepove imovinu koju smo im uzeli! Raspršimo se na sve strane kao što se jata raspršuju i služimo nemoćnom narodu koji je nas učinio moćnima; preuredimo Zemlju čija dobra uživamo; naučimo ovaj jadni narod da se osmjehuje sunčevoj svjetlosti, da se raduje darovima neba, znamenitosti života i slobode, jer su nevolje koje ljudi imaju uzvišenije i ljepše od udobnosti kojoj se ovdje predajemo, samilost kojom dotičemo srce bližnjega uzvišenija je od vrline pohranjene u samostanskim riznicama; riječ utjehe koju izgovaramo na uho slabome, prestupniku i posrnuloj ženi časnija je od duge molitve koju ponavljamo u hramu.

Halil ušutje vraćajući dah, zatim podiže pogled prema Raheli i Merjem, te reče tihim glasom:

- Govorio sam o tim i sličnim stvarima pred redovnicima koji su slušali s izrazom čuđenja a licima, kao da ne mogu povjerovati da jedan mladić kao što sam ja stoji pred njima i govori tako odvažno. Kada sam završio govor, priđe mi jedan od njih i škripeći zubima reče:

- Zar se usuđuješ, slabašni čovječe, tako nešto govoriti pred nama?

Priđe mi još jedan i podrugljivo se smijući reče:

- Zar si tu mudrost naučio od krava i svinja uz koje si cijeloga života?

- Zatim dođe još jedan i reče obećavajući:

- Vidjet ćeš što će ti se dogoditi, odvratni nevjerniče!

Raziđoše se od mene na sve strane, kao kada zdravi bježe od gubavca. Neki odoše i požališe se na mene starješini. On me pozva uvečer i pošto me strogo ukori pred redovnicima koji su likovali, naredi da me bičuju. Tukli su me debelim užetima, zatim starješina naredi da me zatvore mjesec dana. Grohotom se smijući i radosni, odvedoše me u jednu vlažnu i mračnu prostoriju.

Cijeli mjesec provedoh bačen u tu grobnicu ne videći

svjetla i osjećajući samo gmizanje insekata. Doticao sam samo zemlju; nisam znao kada se završava noć, a kada počinje dan. Čuo sam samo bat koraka nekog redovnika kako dolazi i u blizini stavlja komad suhog kruha i posudu s vodom pomiješanom s octom. Kada sam izašao iz zatvora i kada redovnici vidješe moje mršavo tijelo i požutjelo lice, pomisliše da su stremljenja moje duše usahla u meni, da su glađu, žeđu i stradanjem dotukli osjećaje koja je Bog oživio u mom srcu.

Smjenjivali su se dani i noći a ja sam napregnuto razmišljao u satima osame, o tome što tim redovnicima može omogućiti da vide svjetlost i čuju poj života. Međutim, uzalud sam dugo promišljao, jer se neprozirna tmina koju su im brojne generacije tkale pred očima ne može za kratko vrijeme odagnati. Blato koje im je punilo uši okamenilo se i ne može ga skinuti dodir nježnih prstiju.

Nakon stanke pune uzdaha, Merjem podiže glavu, okrenu se prema majci, kao da traži dopuštenje da progovori, zatim tužno pogleda Halila i upita ga:

- Jesi li ponovo govorio pred redovnicima, pa su te protjerali u ovako strašnoj noći koja uči čovjeka da bude samilostan čak i prema neprijateljima?

- Ove noći - reče mladić - dok je mećava postajala sve strašnija i dok su se prirodni elementi borili sjedio sam podalje od redovnika koji su se grijali oko vatre i bili

zauzeti pričama i doskočicama. Otvorio sam *Evandjelje* udubljujući se u riječi koje dušu mame, utječu na to da se zaboravi bijes prirode i surovost nevremena.

Videći da sam se udaljio od njih, redovnici uzeše moju izoliranost kao povod za podsmijeh. Neki mi priđoše, počеше se šaliti i podrugljivo pokazivati prema meni. Nisam obraćao pažnju na njih, već sam zatvorio knjigu i gledao kroz prozor. Zbog toga su se još više srdili i promatrali me ispod oka - moja šutnja nije pothranjivala njihove osjećaje. Jedan od njih podrugljivo reče:

- Što to čitaš, Veliki Reformatore?

Nisam ga ni pogledao, već sam otvorio *Evandjelje* i na sav glas čitao: »... A masi koja je izašla da traži njegovu podršku on govoraše: 'O djeco zmijska! Tko vam reče da bježite od bijesa što stiže? Dajte plodove dostojne pokajanja, a nemojte početi razmišljati: Abraham je naš otac. Velim vam da je Bog u stanju načiniti od ovoga stijenja djecu Abrahamovu. A sada, budući da je sjekira stavljena na stablo - svako stablo koje ne daje dobar plod bit će odsječeno i u vatru bačeno!'

Onda ga masa upita: - Što da radimo? - a on im odgovori:

- Tko ima dvije košulje neka da onome tko nema ni jedne, a onaj tko ima hrane neka na isti način postupi.«

Kada im pročitah te riječi koje je izgovorio Ivan, redovnici načas ušutješe, kao da ih je nevidljiva ruka za

duše šćepala. Onda se ponovo počēše smijati i jedan reče: »Te smo riječi čitali mnogo puta i nema potrebe da nam ih ponavlja jedan čuvar krava.« Odgovorio sam: »Da ste čitali ove rečenice i razumjeli ih, ne bi mješteni ovih sela prekrivenih snijegom drhtali od studeni i stradavali od gladi dok vi ovdje uživete u njihovim dobrima, pijete sokove iz njihovih vinograda i jedete meso njihove stoke.«

Tek što sam izgovorio te riječi, jedan redovnik me udari po licu, kao da sam govorio puku nesuvislost, drugi me udari nogom, treći mi istrgnu knjigu iz ruke, a četvrti pozva starješinu koji odmah dođe. Kada mu rekoše što se dogodilo, on se uspravi, natušti obrve, zadrhta od bijesa i povika iz sveg glasa: »Držite tog opakog buntovnika i vucite ga daleko od samostana! Neka ga pobješnjele sile prirode nauče pokornosti! Vodite ga u studenu tminu neka priroda čini s njim ono što Bog bude htio a onda operite ruke da se ne biste zatrovali bezbožništvom s njegove odjeće! Ako se vrati ponizno i pokazujući pokajanje, ne otvarajte mu kapiju jer se zmija, iako je zatvorena u kavezu, ne pretvara u goluba, niti kupina, makar bila i posađena u vinogradu, ne rađa smokve!«

Tada me redovnici šćepaše i srdito odvukoše iz samostana. Vратиše se nasmijani i prije nego što zaključaše kapiju čuo sam kako jedan podrugljivo kaže: »Još jučer si bio anđeo, tvoje stado su bile krave i svinje, a danas smo te izbacili, Reformatore, jer si se ogriješio o

politiku. Sada idi i budi anđeo-čuvar gladnim vukovima i vranama - njih poučavaj kako trebaju živjeti u svojim jazbinama i gnijezdima.«

Halil duboko uzdahnu pa se okrenu i zagleda u vatru što je svjetlucala na ognjištu. Glasom koji je nanosio bol svojom opojnošću, reče:

- Tako sam protjeran iz samostana. Tako su me redovnici predali u ruke smrti.

Išao sam dok mi je magla zaklanjala put, ljuti vjetrovi mi jurišali na odjeću, a snijeg što se gomilao sezao mi je do koljena, tako da sam malaksao i pao dozivajući upomoć kao očajnik svjestan da nema nikoga tko ga može čuti osim strašne smrti i mračne doline. Međutim, iza snjegova i vjetrova, iza tmine i oblaka, iza prostora i zvijezda, iza svega, ima jedna Sila, Sveznanje i Svemilost, koja je čula moj krik i vapaj i nije dopustila da umrem prije nego što spoznam i ostale tajne života. Ona vas je k meni poslala da biste me vratile iz dubina ponora i ništavila.

Mladić ušutje. Dvije žene su ga gledale suosjećajući, s čuđenjem i žaljenjem, kao da su njihove duše razumjele tajne njegove duše, kao da su dijelile s njom osjećaje i spoznaju. Nedugo zatim, Rahela mimo volje ispruži ruku i nježno dotaknu njegovu, te progovori, dok su joj suze blistale u očima:

- Koga nebo izabere za pobornika Istine, ne mogu ga uništiti nepravde, niti ga mogu usmrtiti snjegovi i bure.

Merjem prošapta:

- Bure i snjegovi uništavaju cvjetove, ali ne ubijaju njihovo sjemenje.

Dok mu je utjeha osvjetljavala požutjelo lice, kao kada jutarnje zrake osvjetljavaju obzorje, Halil reče:

- Ako me vas dvije ne smatrate buntovnikom i nevjernikom, kakvim me smatraju redovnici, onda je mučenje na koje sam naišao u samostanu simbol grubosti uoči dosezanja spoznaje. Ova noć koja me zamalo usmrtila slična prevratak koji donose slobodu i jednakost, jer iz čuvstvenoga ženskoga srca izbija ljudska sreća, a iz osjećaja njene plemenite duše rađaju se osjećaji ljudskoga roda.

Halil se nasloni na jastuk. Žene ne htjedoše da nastavi priču jer su shvatile iz njegovih pogleda da ga obuzima pospanost zbog mira i zagrijavanja nakon tegobna puta.

Nekoliko trenutaka kasnije, Halil sklopi oči i zaspa kao dijete zbrinuto u majčinom naručju. Rahela tiho ustade, a za njom i Merjem, te sjedoše na svoje postelje gledajući Halila kao da je na njegovom mršavom lieu neka magnetna sila koja im privlači duše i srce.

Majka prošapta, kao da besjedi sama sa sobom:

- Čak u njegovim sklopljenim očima ima neka neobična snaga koja bezglasno govori i duše privlači.

- Ruke su mu, majko, kao ruke na slici Isusa u crkvi - reče kći.

- Na njegovom sjetnom licu - nastavi šapatom mati - očigledna je ženska nježnost i muška snaga.

Krila sna ponesoše duše dviju žena u svijet snova, vatra na ognjištu zgasnu i pretvori se u pepeo. Ulja u svjetiljci je nestajalo tako da je svjetla bilo sve manje dok se sasvim ne ugasi. Gnjevna bura je vani bjesnila, mrkla tmina je sipala zakrpe snijega koje su žestoki vjetrovi posvuda raznosili.

IV

Tijekom dva naredna tjedna, nakon te noći, nebo prekriveno oblacima povremeno je mirovalo, a povremeno bjesnilo prekrivajući doline maglom i odijevajući ravnice u bijele snježne plahte. Halil je tri puta pokušavao nastaviti svoje putovanje prema dolini, a Rahela ga je blago zaustavljala govoreći:

- Nemoj opet predavati svoj život slijepim prirodnim

silama, već ostani ovdje, brate. Kruha koji hrani dvije osobe bit će dovoljno i za treću. Nakon tvoga odlaska, vatra na ovome ognjištu bit će upaljena kao i ranije. Mi smo siromašni, brate, ali živimo pred licem sunca kao i svi ljudi jer nam Bog daje kruha koliko nam treba.

Merjem ga je molila nježnim pogledima i tihim uzdasima da odustane od odlaska, jer otkako je došao u tu siromašnu kuću, pola živ a pola mrtav, osjećala je kako joj neka veličanstvena snaga ulijeva život i svjetlost u srce, kako joj ulijeva nove osjećaje u najsvetiji dio duše. Prvi put u svome životu doživjela je onaj neobičan osjećaj koje čisto djevojačko srce čini poput bijele ruže što upija kapi rose a rasprostire fini miris.

U čovjeku ne postoji osjećaj čistiji i ugodniji od onog pritajenog osjećaja koje se odjednom prene u djevojačkom srcu i cijele joj grudi ispuni čarobnom melodijom, dane joj pretvori u pjesničke snove, noći nalik na objave s prorocima; među prirodnim tajnama ne postoji jača i veća tajna od one čežnje koja mir djevičanske duše pretvara u neprekidno kretanje što svojom snagom svu prošlost umrtvljuje, a svojom opojnošću oživljava nadanja u budućnost.

Libanonska djevojka odlikuje se od drugih snagom osjećaja i tanahnim doživljavanjem, jer jednostavno obrazovanje koje joj ne omogućava razvoj intelekta i zaustavlja usavršavanje njenog uma usmjerava joj dušu

na samospoznaju, njeno srce na ispitivanje vlastitih tajni. Libanonska djevojka je poput izvora koji izvire iz srca zemlje među brežuljcima i ne nalazi prolaz kojim bi kao rijeka krenuo k moru, pa se pretvara u mirno jezero na čijoj se površini odražava svjetlost mjeseca i zvijezda.

Halil je osjećao treperenje Merjemina duha oko svoga i znao je da je sveta zraka koja je već obujmila njegovo srce dotakla i njezino. Zato se u prvi mah radovao kao izgubljeno dijete koje je pronašlo majku, ali je potom korio vlastitu dušu što je srljala i predavala se misleći da će to uzajamno razumijevanje duša nestati kao magla čim ga vrijeme odvoji od toga sela. Sa svojom dušom je tiho besjedio: »Kakve se to tajne poigravaju s nama mimo našeg znanja? Koji nas zakoni jednom navode na izrovan put pa nas drugi njima vode, drugi put nas zaustavljaju pred suncem i pred njim radosni zastajemo, ili nas izvode na vrh planine pa se kličući osmijevamo, zatim nas srozavaju duboko u doline pa bolno vapimo? Kakav je to život koji nas jednoga dana prigrljuje kao miljenika, a drugog dana nas šamara kao neprijatelja? Zar nisam nedavno bio omrznut i progonjen među samostanskim redovnicima? Hoću li primiti kaznu i doživjeti porugu zbog ove istine koju nebo potaknu u mojim grudima? Zar nisam rekao redovnicima da je sreća Božja volja u čovjeku? Kakav je to, onda, strah? Zašto zatvaram oči i okrećem lice od svjetlosti što zrači iz očiju ove djevojke? Ja sam prognanik, a ona siromašna, ali - zar čovjek živi samo od kruha? Zar život ne čine i dug i ispunjenja? Zar ne živimo između straha i tegoba kao stabla između zime i ljeta? Što će reći Rahela

kada sazna da se duša mladića protjeranog iz samostana tiho razumjela s dušom njene kćeri jedinice, te da su njihove duše pristupile nebeskoj svjetlosti? Što li će reći kada shvati da mladić koga je spasila iz kandži smrti želi biti životni suputnik njenoj kćeri? Što će kazati priprosti mještani ovoga sela kada saznaju da je mladić, odgajan u samostanu i protjeran iz njega, došao u njihovo selo da živi s jednom lijepom djevojkom? Zar neće začepiti uši kada im kažem da sam napustio samostan zato da bih živio s njima kao ptica koja izlazi iz mraka kaveza na svjetlost i slobodu? Što će reći šejh Abas koji živi među tim sirotim seljanima kao princ među robovima kada čuje moju priču? Što će reći seoski svećenici kada mu ponove sve one riječi koje su bile razlog što su me protjerali iz samostana?«

Halil je tiho besjedio sa svojom dušom sjedeći pored ognjišta i promatrajući plamene jezike što su podsjećali na njegove osjećaje. Merjem je krišom gledala u njega, čitala mu snove s izraza lica, osluškivala jeku njegovih misli što su mu dopirale iz srca, osjećala kako joj srce opsjedaju sjene njegovih nemirnih misli.

Uvečer jednoga dana, dok je Halil stajao pored prozorčića što je gledao u dolinu gdje su se drveće i stijene odjenuli snijegom kao mrtvaci bijelim pokrovima, Merjem stade pored njega i zagleda se kroz malo okno. Halil se okrenu prema njoj i kada im se pogledi susretoše, on duboko i strasno uzahnu. Zatim okrenu glavu i sklopi oči, kao da ga je duša upravo

napustila i zaplovila dubinama beskraj tražeći riječ koju bi izgovorila.

Nakon kratkog vremena Merjem se odvaži i upita ga:

- Kamo ćeš poći kada se istopi snijeg i otvore putevi?

Otvarajući krupne oči i zureći u daleko obzorje, mladić odgovori:

- Ni sam ne znam kuda će me put odvesti.

- Zašto se ne nastaniš u ovome selu da bi bio blizu nas? - zadrhta Merjemina duša. Zar nije bolje živjeti ovdje nego u dalekoj tuđini?

On joj odgovori duboko uznemiren nježnošću njenih riječi i raspjevanim glasom:

- Mještani neće prihvatiti prognanika iz samostana kao svog susjeda, niti će mu dopustiti da udiše zrak koji njima život daje, jer oni neprijatelja redovnika smatraju nevjernikom u Boga i Njegove svece.

Merjem uzdahnu, ali ne reče ništa jer joj bolna istina nije dopuštala da govori. Halil nasloni glavu na ruku i nastavi:

- Mještani ovih sela, Merjem, naučili su od redovnika i

svećenika da mrze svakoga tko svojom glavom misli, tako da ih oponašaju te i sami bježe od svakoga tko hoće provesti život istražujući, a ne oponašajući. Dakle, ako ostanem u ovome selu i kažem mještanima: »Hajdemo, braćo, obožavajmo i molimo se onako kako naše duše hoće, a ne kako hoće redovnici i svećenici, jer Bog neće da Ga obožava neznalica koji drugog oponaša«, reći će: »Ovo je bezbožnik što prkosi vlasti koju Bog položi u ruke svojim svećenicima«. Ako im kažem: »Osluhnite, braćo, i poslušajte glas svojih srca. Radite prema volji Duha što obitava u vašim dubinama«, reći će: »Taj zlikovac hoće da ne vjerujemo u posrednike koje je Bog postavio između neba i zemlje«.

Halil je gledao u Merjemine oči i nastavio glasom koji je podsjećao na zvuk srebrnih struna:

- Međutim, Merjem, u ovome selu ima neka čudesna sila koja mnome gospodari i za dušu mi prijanja, neka uzvišena sila koja me tjera da zaboravim da su me redovnici protjerali i da čak zavolim njihovu surovost. U ovome selu sreo sam se licem u lice sa smrću, u njemu je moja duša prigrlila dušu božansku. U ovome selu ima jedan cvijet što raste u trnju čija ljepota mami moju dušu i čiji miris puni moje srce. Da li da ostavim taj cvijet i pođem objelodanjujući Principe koji su me odveli iz samostana, ili da ostanem uz njega i vlastitim idejama i snovima iskopam grob u trnju koje ga okružuje? Što da učinim, Merjem?

Merjem sasluša njegove riječi pa sva uzdrhta, kao kada ljubica zatreperi na jutarnjem lahoru. Svjetlost iz njenoga srca zasja joj u očima, te prozbori, dok joj se jezik zaplita od stida:

- Oboje smo u rukama Nevidljive Sile, Tajanstvene i Samilosne, i pustimo je da učini s nama što hoće.

Od toga časa Halilovi i Merjemini osjećaji se stopiše, duše im se pretvoriše u jednu plamteću zraku iz koje izbija svjetlost i oko koje se širi miris tamjana.

V

Od početka vremena do naših dana, društveni sloj koji čvrsto drži do tradicionalnog ugleda udružuje se i šuruje sa svećenicima i vjerskim poglavarima protiv naroda. To je postojana bolest koja kandžama drži za vrat ljudski rod i nestat će samo s nestankom gluposti s ovoga svijeta, kada razum svakog muškarca postane gospodar, a srce svake žene svećenik.

Tradicionalni dostojanstvenik gradi svoj dvorac od tjelesa jadnih siromaha, a svećenik podiže hram na grobovima podatnih vjernika. Princ eksploatira ruke sirotog seljaka, a svećenik mu gura ruku u džep. Sudac gleda seljane namršten, a metropolit im se obraća nasmijan od namrštenosti tigra i osmijeha vuka nastrada

stado. Sudac teži predstavljati zakon, a svećenik teži predstavljati vjeru - od njih stradaju tijela i nestaju duše.

U Libanonu - toj planini bogatoj sunčevom svjetlošću a siromašnoj svjetlom prosvijećenosti - dostojanstvenik i svećenik udružuju se protiv nemoćnog siromaha koji obrađuje zemlju i eksploatira je da bi svoje tijelo zaštitio od mača prvoga i prokletstva drugoga.

Uglednik u Libanonu stoji pored svoje palače i dovikuje Libanoncima: »Sultan me je postavio za povjerenika nad vašim tijelima!« Svećenik se uspravlja pred oltarom kličući: »Bog me postavio za skrbnika nad vašim dušama!« Dotle Libanonci postojano šute jer se srca upakirana u glinu ne mogu razbiti, jer mrtvi ne mogu plakati.

Šejh Abas, koji je u tome selu bio i guverner i sudac i princ, bijaše miljenik redovnika iz samostana, čuvar njihovih učenja i tradicije, jer su oni zajedno s njim sudjelovali u dotucanju prosvijećenosti, a oživljavanju pokornosti u dušama onih što obrađuju njegova polja i vinograde.

Jedne večeri, dok su Halil i Merjem bili uz prijestolje ljubavi, a Rahela ih blago promatrala nastojeći dokučiti tajne njihovih duša, stiže al-Huri Iljas, seoski svećenik, i obavijesti šejha Abasa da su prečasni redovnici protjerali iz samostana jednog buntovnog i opakog mladića i da je taj bezbožnik došao u selo prije dva tjedna. Sada boravi

u kući Rahele, udovice Samana al-Ramija.

Iljasu al-Huriju ne bi dovoljno samo priopćiti tu vijest, već dodade:

- Sotona protjerana iz samostana neće se u ovom selu pretvoriti u anđela, kao što smokva koju vlasnik polja posiječe i baci u vatru neće dati novi plod, makar bila i na ognjištu. Dakle, ako hoćemo da ovo selo ostane pošteđeno opakih boleština, trebamo protjerati mladića iz naših kuća i s polja kao što su ga redovnici protjerali iz samostana.

Šejh Abas upita:

- Kako znaš da će mladić u ovome selu biti opaka boleština? Zar nije bolje da ostane kod nas i da postane čuvar vinograda i pastir? Potrebni su nam radnici, pa ako nam je već put doveo jednog snažnog mladića, trebamo biti zadovoljni, a ne ga pustiti.

Svećenik se nasmija podmuklo kao zmija, zatim reče mrseći gustu bradu:

- Da on valja za posao, ne bi mi rekao gonič iz samostana, koji je sinoć bio kod mene, da je taj mladić pred redovnicima izgovarao bogohulne i buntovne riječi koje kazuju o njegovoj lakomislenosti i gluposti. Više puta se drznuo i govorio im: »Vratite polja, vinograde i svu imovinu siromašnim žiteljima ovoga sela, a vi se

raziđite na sve strane; to vam je bolje nego da se klanjate i molite.« Gonič mi također reče da ni težak ukor, bičevanje, niti zatvorske tmine nisu mogli urazumiti toga nevjernika, već su čak pothranjivali sotonu koji mu je dušu zgrabio, kao što prljavština u jamama uvećava broj insekata.

Šejh Abas ustade i poput tigra koji malo uzmiče prije napada ušutje nakratko škripeći zubima i bjesneći. Zatim se uputi prema velikoj prostoriji i pozva sluge. Dodoše tri sluge, stadoše pred njega očekujući da čuju njegovu naredbu i on im se obrati:

- U Rahelinoj kući je jedan mladi zlikovac u redovničkoj odjeći. Idite odmah i dovedite mi ga svezanog. Ako vam se ta žena suprotstavi, uhapsite je i za pletenice izvucite na snijeg, jer tko zlikovcu pomaže i sam je zlikovac!

Sluge pognuše glave, hitro izadoše i izvršiše volju svoga gospodara, a šejh Abas i svećenik ostadoše razgovarati o tome što učiniti s protjeranim mladićem i udovicom Rahelom.

VI

Dan je izmicao i spuštala se noć šireći svoju sjenu među straćarama ogrnutim snijegom. Na tamnom i hladnom svodu zasjaše zvijezde kao kada zasja nada u

vječnost nakon nestajanja i smrti. Seljani zakračunaše kapije i prozore. Upališe svjetiljke i posjedaše grijući se uz ognjišta koja nisu marila za noćne utvare što su hodale oko njihovih domova.

Za to vrijeme su Rahela, Merjem i Halil sjedili za sofrom i večerali. Netko zalupa na vrata, zatim uđoše sluge šejha Abasa. Rahela se preplašeno osvrnu, a Merjem uzdahnu sa strahom. Halil je bio miran, kao da je njegova velika duša predosjetila dolazak ovih ljudi.

Jedan sluga priđe, grubo položi ruku na Halilovo rame i reče hrapavim glasom:

- Jesi li ti mladić koji je protjeran iz samostana?

- Ja sam. Što hoćete? - tiho odgovori Halil.

- Hoćemo da te svezanog odvedemo u kuću šejha Abasa - reče čovjek. - Ako se budeš opirao, izvući ćemo te na snijeg kao zaklano janje.

Rahela ustade problijedjevši, čelo joj se namršti i ona drhtavim glasom progovori:

- Zbog kojeg grijeha ga vodite šejhu Abasu i zašto ćete ga vući svezanog?

Molećivim tonom, obrati im se Merjem:

- On je sam, a vas ste trojica. Kukavički je da ga tako zlostavljate i kažnjavate.

- Zar u ovome selu ima neka žena koja će se suprotstaviti volji šejha Abasa? - povika sada sasvim srditi sluga i izvuče čvrsto uže u namjeri da sveže Halilove ruke. Mladić ustade ne mijenjajući izraz lica, čak visoko uzdignute glave, nalik na toranj u oluji. Na usnama mu je bio tužan osmijeh:

- Ja vas sažalijevam, ljudi, jer ste moćno a slijepo oruđe u rukama nekog čovjeka koji vidi. On vama nepravdu nanosi i nejake podčinjava vašim mišicama. Vi ste robovi maloumnosti, a maloumnost je najcrnija i ona se najčešće predaje nepravičnosti i grubosti. Jučer sam i ja bio poput vas, a vi ćete sutra postati kao ja. Sada je među nama velika i mračna provalija koja upija moj poziv i zaklanja vam moju istinu, tako da niti čujete niti vidite. Evo, svežite mi ruke i činite sa mnom što hoćete.

Oni saslušашe Halilove riječi razrogačenih očiju, ukočeni, za trenutak očarani mladićem - kao da im je prijaznost njegova glasa paralizirala pokrete i prenula nebeske težnje u njihovim srcima. Međutim, oni se malo zatim trgnuše, kao da je jeka Abasovog glasa odzvanjala im u ušima i podsjećala ih na zadatak na koji ih je poslao. Priđoše mladiću, svezaše mu ruke i šutke ga izvedoše osjećajući izvjesnu grižnju savjesti. Za njim su išle Rahela i Merjem. Poput kćeri jeruzalemskih, išle su

za Halilom prema kući šejha Abasa.

VII

Bez obzira jesu li značajne ili beznačajne, vijesti se prenose brzinom misli među žiteljima malih sela, jer udaljenost od velikih skupova djeluje da potpuno i pomno prate što se događa u njihovom uskom okruženju.

U zimskim danima, kada polja i vrtovi počivaju pod snježnim plahtama, kada se život zbija, preplašen i tražeći topline, oko ognjišta, seljani osjećaju još veću potrebu za vijestima da bi njima popunili prazne dane i da bi, raspredajući ih, provodili hladne noći.

Tako jedne noći šejhove sluge zgrabiše Halila i vijest se pronese među mještanima poput zaraze. Radoznanost uzbudi seljane koji napustiše kuće i pohriše sa svih strana, kao raspršena vojska. Mladić nije bio ni stigao do šejhove kuće, a u tom prostranom zdanju već su se okupili muškarci, žene i djeca. Radoznalo su istezali vratove da bace pogled na nevjernika protjeranog iz samostana, na udovicu Rahelu i njenu kćer Merjem koje su doprinosile »trovanju i paklenoj zarazi« njihovog sela.

Šejh Abas je sjedio na visokoj stolici, pored njega je bio al-Huri Iljas, a seljani i sluge su stajali u iščekivanju i netremice gledajući svezanog mladića što je stajao pred

njima uzdignute glave nalik na goru među brežuljcima. Rahela i Merjem su stajale iza njega opsjednute strahom, a duše im patile zbog ljutih pogleda prisutnih. Ali - što može učiniti strah osjećajima žene koja je ugledala istinu i pošla za njom? Što mogu postići oštri pogledi u srcu djevojke koja je čula zov ljubavi pa se prenula?

Šejh Abas pogleda mladića i glasom nalik na buku valova upita:

- Kako se zoveš, čovječe?
- Zovem se Halil - odgovori on.
- Iz koje si obitelji i iz kojeg mjesta? - upita šejh.

Halil se okrenu prema seljanima koji su ga promatrali s mržnjom i gađenjem:

- Siromašni i obespravljani jadnici su moja obitelj i moje pleme. Ova prostrana zemlja je moj zavičaj.

Šejh Abas se podrugljivo nasmija:

- Oni kojima pripadaš zahtijevaju da te protjeramo, a zemlja koju nazivaš domovinom odbija da budeš njen stanovnik.

- Neprosvijeceni narodi hapse svoje najuglednije

sinove i izručuju ih moćnicima i silnicima. Zemlja ogrezla u poniženju progoni one koji je najviše vole i koji su joj najodaniji. Međutim, ostavlja li pravi sin svoju majku kada je bolesna; odmrzne li samilosni brat svoga unesrećenog brata? Ovi jadnici koji su me danas tebi izručili svezanog jesu oni što zrnevlje svojih srca zasijavaju u tvojim poljima, prolijevaju krv svojih tijela pred tvojim nogama. Ova zemlja koja odbija da budem njen stanovnik jest zemlja koja ne otvara ralje da bi progutala despote i silnike.

Šejh Abas se grohotom nasmija, kao da bi htio odvratnim smijehom ugušiti mladićev duh i onemogućiti mu da dospije do duša priprostih slušalaca. Zatim reče:

- Zar ti nisi, bestidni mladiću, bio samostanski pastir? Zašto si ostavio svoje stado i pošao kao prognanik? Jesi li mislio da jedan mladić može više suosjećati s nevjernicima nego prečasni redovnici?

- Bio sam pastir, a ne mesar - odgovori Halil. - Vodio sam telad u zelene lugove i na obilnu ispašu, a nikada je nisam vodio na gole vrleti. Odvodio sam je na pitke izvore, a držao je daleko od nezdravih močvara. Uvečer sam je vraćao u obor, a nisam je ostavljao u dolini kao plijen vukovima i drugim zvijerima.

Tako sam postupao sa stokom. Kada bi ti postupao kao ja s ovim jadnim stadom što sada stoji oko nas, ne bi

bio u ovoj velikoj kuli, a oni gladni u mračnim izbama. Kada bi bio milostiv prema čestitim sinovima svoje zemlje kao što sam ja bio prema samostanskoj stoci, ne bi sada sjedio na ovoj svilenjoj fotelji dok oni pred tobom stoje kao gole grane na buri.

Šejh Abas se nemirno pokrenu, na čelu mu zasja kaplja hladnog znoja i smijeh mu prijeđe u srdžbu. Međutim, savlada se da ne bi pred svojim ljudima i podanicima pokazivao uznemirenost, zatim reče upirući rukom:

- Nismo te doveli svezanog, nevjerniče, da bismo slušali tvoje lupetanje, već smo te doveli da bismo ti sudili kao opakom zlikovcu. Znaj da sada stojiš pred gospodarem ovoga sela i predstavnikom volje emira Emina al-Šihabijal, neka je Bog uz njega; da stojiš pred al-Huri Iljasom, predstavnikom svete crkve u koju ne vjeruješ. Brani se sada od optužbe, ili klekni moleći za milost pred nama i pred ovim skupom koji uveseljavaš. Oprostit ćemo ti i dati da čuvaš našu stoku, kao što si i u samostanu.

(Emir Emin Šihab je sin emira Bešira Velikog, koji je upravljao Libanonom nakon svoga oca.)

Mladić mirno odgovori:

- Prestupniku ne sude prestupnici, opaki zlikovac se ne brani pred grješnicima.

Nakon tih riječi, Halil se okrenu prema uskomešanom skupu u prostranoj dvorani i zvonkim glasom koji je odzvanjao poput srebrenih zvona reče:

- Braćo, čovjek koga su vaša pokornost i poslušnost učinile gospodarem vaših polja doveo me je svezanog da bi mi sudio pred vama u ovoj palači sagrađenoj na ostacima vaših očeva i djedova. Čovjek koga je vaša vjera učinila svećenikom u vašoj crkvi došao je da bi mene optužio, da bi pomogao da me kazne i ponize. Vi ste, pak, sa svih strana pojurili da biste me vidjeli kako patim i da biste čuli kako za milost molim. Ostavili ste toplo ognjište da biste vidjeli svezanog i poniženog svoga sina i brata. Pohitali ste da biste vidjeli jednu žrtvu u kandžama zvijeri. Došli ste da biste vidjeli nevjernika kako stoji pred sucima. Ja sam taj prestupnik. Ja sam taj nevjernik protjeran iz samostana i kog je mećava dovela u vaše selo. Ja sam taj zlikovac, pa poslušajte moj protest. Nemojte me sažalijevati, već budite pravedni, jer dopušteno je sažalijevati jadne prestupnike, a pravednost je jedino što traže nevini.

Vas odabirem za svoje suce, jer je volja naroda i Božja volja. Zato - prenite svoja srca i dobro me poslušajte, zatim mi presudite prema savjesti. Rekoše vam da sam opaki nevjernik, ali ne znate kakav je moj grijeh. Vidite da sam svezan kao ubojica, ali još niste čull kakav je moj grijeh, jer istina o prestupnima i grijesima u ovoj zemlji je još uvijek sakrivena maglom. Što se tiče kazne, ona se ljudima pojavljuje poput munje u noćnoj tmuni.

Moj grijeh je, ljudi, u tome što sam shvatio vašu nesreću i osjetio težinu vaših okova. Moja greška je, žene, u tome što sažalijevam vas i vašu djecu koja vam iz grudi sišu život pomiješan s dahom smrti.

Ja sam jedan od vas, ljudi. Moji očevi i djedovi živjeli su u ovim dolinama koje vama snagu uzimaju i umrli su pod ovim jarmom koji je vaše šije povio. Ja vjerujem u Boga koji čuje bol vaših napaćenih duša i vidi vaša uznemirena srca. Vjerujem u *Knjigu* koja čini vas i mene braćom jednakim pred suncem. Vjerujem u učenja koja oslobađaju vas i mene robovanja ljudima i koja oslobađaju okova sve nas na zemlji, zavičaju Božjih poslanika.

Bio sam pastir u samostanu. Moje samovanje s nijemom stokom u mirnoj stepi nije mi zatvorilo oči pred teškom tragedijom koju vi, mimo volje, predstavljate u poljima; uši mi nisu začepljene za krik očaja što dopire iz straćara. Shvatio sam da sam ja u samostanu i vi na poljima stado ovaca koje ide za proždrljivim vukom u njegovu jazbinu; zastao sam nasred puta i zavapio u pomoć. Tada je vuk pojurio na me i zgrabio me oštrim zubima, zatim me otjerao kako moj krik ne bi uznemirio stado koje bi se uzjogunilo i u strahu na sve strane razbježalo, te njega ostavilo samog i gladnog u noćnoj tmuni.

Podnosio sam tamnovanje, glad i žeđ radi prazne

istine koju sam vidio krvlju ispisanu na vašim licima; trpio sam kaznu, bičevanje i ismijavanje jer sam vašim tihim uzdasima posudio vapijući i bolni krik unutar samostana. Međutim, nikada se nisam plašio, niti mi je srčanost popustila, jer je vaš bolni vapaj slijedio moju dušu i ulijevao mi snagu, omilio mi progonstvo, poniženje i smrt.

Sada se pitate: Kada smo to obespravljani zavapili i koji se to pojedinac od nas odvažio otvoriti usta? Ja vam odgovaram: Vaše duše obespravljene vane svakog dana, vaša srca neutješno pomoć traže svake noći, ali vi ne čujete ni svoje duše ni svoja srca, jer samrtnik ne čuje vlastiti hroptaj, ali ga čuju oni što sjede pored njegove postelje; zaklana ptica skače nesvjesno i mimo svoje volje, ali su svjesni oni što je promatraju.

Kada tijekom dana ne uzdahnu vaše napaćene duše? Da li ujutro kada vas budi nagon za opstankom cijepajući vam veo sna na očima i odvođći vas kao roblje na polja? Da li u podne kada želite sjesti u sjenu drveća da biste izbjegli plamene sunčeve strelice, ali sjesti ne možete? Da li uvečer kada se gladni vraćate svojim kućama, ali ne nalazite ništa osim suha kruha i ustajale vode? Da li noću kada umorni liježete na kamene postelje i nemirno spavate, a čim vam san sklopi oči, u snu čujete šejhov glas koji vam odzvanja u ušima? U koje doba godine ne kukaju vaša nesretna srca? Da li u proljeće kada priroda odijeva novo ruho, a vi izlazite gledati njene dronjke? Da li ljeti kada

skupljate sjetvu, ubirete plodove na gumnima i puniti hambare vaših nepravednih gospodara, a zauzvrat dobijate samo slamu i travu? Da li ujesen kada berete plodove, cijedite grožde, a od toga dobijate samo otpatke? Ili ujesen kada ubirete plodove i cijedite grožde, a od toga dobijate samo ostatke? Ili zimi kada vas vrijeme opterećuje, hladnoća i studen progone u kućerine zavijene snijegom, pa sjedite uz ognjišta prestravljeno osluškujući bijes bure i nevremena?

Takav je vaš život, bijednici. To je noć koja vam je duše natkrilila, nesretnici. To je vaše poniženje i nevolja, jadnici. To je taj neprekidni i bolni krik koji sam čuo kako dopire iz vaših srca, pa sam se trgnuo, pobunio protiv redovnika i odbio vjerovati u njihov način života. Ostao sam usamljen i ugnjetavan radi vas i radi pravde. Uhapsili su me kao opasnog nevjernika i protjerali iz samostana, pa sam pošao dijeliti vašu nesreću i živjeti uz vas, pomiješati svoje suze s vašima. Zato me svezanog izručiše vašem moćnom neprijatelju koji grabi vaša dobra i živi kao bogataš od vaše imovine, koji puni svoj veliki želudac vašim plodovima.

Zar među vama nema starijih ljudi koji znaju da zemlja koju obrađujete a čije prinose ne uzimate pripada vama, da ju je prigrabio otac šejha Abasa od vaših očeva u vrijeme kada se zakon ispisivao oštricom mača? Zar niste čuli da su redovnici podčinili vaše pretke, zagospodarili njihovim njivama i vinogradima u vrijeme kada su zapovijesti vjere ispisivane usnama svećenika?

Zar ne znate da se predstavnici vjere i uglednici potpomažu da bi vas podčinili i ponizili, da bi vam krv prolili? Kojem muškarcu od vas svećenik nije povio vrat pred gospodarem polja? Na koju vašu ženu nije podviknuo gospodar polja i tjerao je da sluša volju svećenika?

Čuli ste već da je Bog kazao prvom čovjeku: »Znojem svoga čela jest ćeš svoj kruh.« Zašto, onda, šejh Abas jede svoj kruh zarađen znojem vaših čela i vino pomiješano s vašim suzama? Je li Bog odlikovao toga čovjeka i učinio ga gospodarem još dok je bio u majčinoj utrobi? Ili se na vas Bog naljutio zbog nekog nepoznatog grijeha pa vas u ovaj život poslao da biste sakupljali plodove s polja, a jeli samo trnje, da biste gradili velelijepne dvorce a stanovali samo u trošnim kućama?

Čuli ste već da je Isus Krist rekao svojim učenicima: »Besplatno ste dobili, besplatno i dajte; ne prisvajajte srebro, zlato ni bakar u svojim mjestima.« Koje onda propovijedi dopuštaju redovnicima i svećenicima da prodaju svoje molitve i utjehe za srebro i zlato? Vi se molite u noćnoj tišini govoreći: »Daj nam, Gospode, kruh naš svagdašnji«, a Gospod vam je darovao ovu zemlju da vam daje sasvim dovoljno kruha. Je li on darovao predstavnike vladajućih krugova da vam kruh otimaju? Proklinjete Judu jer je za srebro i zlato izdao svoga gospodara, a zašto onda blagosiljate one koji ga izdaju svakoga dana? Nesretni Juda se pokajao zbog svoga grijeha pa se objesio, a ovi drugi idu ispred vas

uzdignutih glava i dugih mekih skuta, sa zlatnim ogrlicama i skupocjenim prstenjem. Učite djecu da vole Kristovom ljubavlju, a kako ih možete učiti da budu skrušeni pred onima koji ga mrze, koji zavjere kuju protiv njegova učenja i zapisa? Znano vam je da su Isusovi izaslanici ubijeni i kamenovani da bi u vama oživjeli Duh Sveti, a je li vam znano da redovnici i svećenici ubijaju vaše duše da bi živjeli uživajući u vašim dobrima, da bi uživali u zveckanju vaših okova? Što vas tjera, jadnici, u život prepun poniženja i ništavnosti, te stalno klečite pred strašnim idolom koga licemjerje i laž podigoše na grobovima vaših predaka? Nad kojim to silnim blagom bdijete svojom skrušenošću da biste ga ostavili u naslijeđe svojim potomcima?

Duše su vam u šaci svećenika, tijela su vam u kandžama suca, srca su vam u tmini očaja i tuge. Što vam onda u životu omogućuje da na to prstom upirete i kažete: »Ovo je naše!« Znate li, vi što se podčinjavate, tko je svećenik pred kojim osjećate strahopoštovanje i koga postavljate kao tutora nad najsvetijim tajnama svoje duše? Poslušajte me - objasnit ću vam što osjećate, a plašite se da to pokažete.

To je vjerolomnik kojemu kršćani daju Sveto Pismo pretvarajući ga tako u mrežu u koju hvata njihovu imovinu; licemjer kojemu vjernici oko vrata vješaju lijepi križ, a on od njega pravi oštru sablju i izdiže je nad njihovim glavama; nasilnik kojemu nejaki predaju svoje vratove, a on na njih stavlja ulare i uzde, na njih stavlja

čeličnu ruku i ne ostavlja ih dok se ne slome kao glinena posuda i u prah se ne pretvore.

To je ljutiti vuk koji ulazi u obor tako da pastir misli da je janje dok ne zaspi spokojno, a čim padne mrak skače na ovce i davi ih jednu po jednu.

To je proždrljivac koji poštuje trpezu više i od samog oltara; pohlepnik koji će za dinarom otići i u demonsku pećinu, siše krv ljudima kao što pustinjski pijesak upija kapi kiše; škrtica koji i vlastiti dah čuva, a ne žali ono što njemu ne treba.

To je lisac koji se provlači kroz pukotine na zidu, a izlazi samo kada kuća padne; lopuža kamena srca koji će iščupati dinar i od udovica, a novčić od siročeta.

To je čudno stvorenje koje ima orlovski kljun, tigrove kandže, zube hijene i dodir zmije. Oduzmite mu *Knjigu*, pocijepajte odjeću, počupajte bradu, radite s njim što god hoćete, a onda mu stavite dinar na dlan - on će vam oprostiti i s ljubavlju se osmjehnuti; udarite ga po obrazu, pljunite u lice, šiju mu zavrnite, zatim ga posadite za svoju trpezu i on će zaboraviti, klicati, pojas će odvezati da napuni želudac vašim jelom i pićem; hulite ime njegovoga Boga, odbacite njegovu ideologiju, podsmjehujte se njegovom vjerovanju, zatim mu pošaljite bokal vina ili košaru voća - on će vam oprostiti, opravdati vas pred Bogom i ljudima.

On ugleda ženu i okreće glavu govoreći glasno: »Odlazi od mene, kćeri Babilona! « Zatim tiho razmišlja: »Brak je bolji od potiskivanja strasti.« Ugleda mladiće i djevojke koji idu u povorci ljubavi, te podiže pogled prema nebu i kliče: »Sve same gadosti! Sve je pokvareno pod kapom nebeskom!« Zatim krišom uzdiše: »Neka propadnu zakoni, neka nestanu običaji koji me udaljiše od slasti života, koji me lišiše njegovih radosti.« Obraća se ljudima citirajući: »Ne okrivljajte da ne biste bili okrivljeni.« Međutim, on surovo okrivljuje sve one što se podruguju njegovim porocima, duše im otprema u pakao prije nego što ih smrt otrgne od života, obraća im se povremeno podižući pogled uvis dok njegova misao kao
zmija
gmiže oko vaših džepova, te vam dovikuje: »Djeco moja i sinovi moji«, a pri tome nema očinskih osjećanja, nema na usnama osmijeha za čedo, niti dijete nosi na rukama. Reći će vam odmahujući glavom s gnušanjem: »Uzdignimo se iznad ovosvjetskih dobara jer naši životi nestaju poput magle«; ako bolje pogledate, vidjet ćete kako se čvrsto drži za skute života, kako mu se hvata za vjeđe, žaleći za jučerašnjim danom, strahujući zbog brzog prolaska današnjeg dana, željno očekujući dan sutrašnji.

On traži od vas dobročinstvo, a bogatiji je nego vi. Ako mu pozitivno odgovorite, javno će vas blagosiljati, a ako odbijete tajno će vas prokleti. U hramu govori u ime siromaha i onih koji su u nuždi, dok oko njegove kuće vape gladni; pred njegovim očima pružaju ruke prosjaci, a on ne čuje i ne vidi... Prodaje svoju molitvu, a tko ne kupi bit će nevjernik u Boga i Njegove poslanike, bit će

lišen raja i blagodati.

To je stvorenje koje vas zastrašuje, kršćani. To je taj redovnik koji vam krv sisa, bijednici. To je svećenik koji se desnom križa, a lijevom vas za srce uzima. To je biskup koga vi postavljate kao slugu, a on postaje gospodar; blagosiljate ga kao sveca, a on postaje sotona; veličate ga kao zastupnika, a on postaje kao teški jaram.

To je sjena koja vam duše prati od kada dođu na ovaj svijet pa dok se ne vrate u vječnost. To je čovjek koji ove noći dođe da mene optuži i ocrni zato što se moj duh pobunio protiv neprijatelja Isusa Krista koji vas je volio i svojom braćom nazivao, pa je zbog vas raspet bio...

Lice svezanog mladića se ozari, jer osjeti kako se bude duše njegovih slušalaca. On vidje djelovanje svojih riječi na licima ljudi koji su ga gledali, pa podiže glas i nastavi:

- Čuli ste, braćo, da je emir Emin al-Šihabi postavio šejha Abasa za gospodara ovog sela. Također ste čuli da je vladar postavio emira da upravlja Libanom. A jeste li čuli ili vidjeli Silu koja je vladara učinila gospodarem ove carevine? Vi niste vidjeli tu Silu otjelovljenu, niti ste je čuli da govori, ali osjećate da postoji duboko u vašim dušama; pred njom se moleći, klanjate se i dozivate je riječima: »Gospode naš koji jesi na nebesima.«

Da, vaš Otac nebeski je taj koji postavlja careve i emire

i On je svemogući. Međutim, vjerujete li da vaš Otac koji vas voli i poučava putevima Istine posredovanjem svojih poslanika želi da budete ugnjetavani i poniženi? Vjerujete li da Bog koji u oblacima šalje kišu, iz sjemenja izvodi raslinje, iz cvjetova razvija plodove, da On želi da budete gladni i omalovaženi zato da bi jedan od vas postao napuhan i da bi uživao? Vjerujete li da Vječni Duh, koji vam je darovao ljubav prema ženi, ljubav prema djeci, samilost prema bližnjem, postavlja vam surovog gospodara koji nad vama čini nasilje i pretvara vas u robove? Vjerujete li da Vječni Zakoni koji vam čine dragom svjetlost života šalju nekoga tko vam čini dragom tamu smrti? Vjerujete li da je Priroda poslala određene sile u vaša tijela da bi vas podčinila nejakima?

Vi ne vjerujete u te stvari, jer ako biste tako vjerovali, postali biste oni koji ne vjeruju u božansku istinu, koji ne vjeruju u Svjetlost Istine što sija svim ljudima. Što vas, onda, tjera da pomažete zlikovcu protiv samih sebe? Zašto se plašite volje Boga koji vas je slobodne poslao na ovaj svijet, a vi postajete robovi onima koji se bune protiv njegovih zakona? Kako ćete podići pogled prema silnome Bogu i nazvati Ga Ocem, a zatim poviti vratove pred nejakim čovjekom koga zovete gospodarom? Kako mogu biti zadovoljna Božja djeca time da budu ljudski robovi? Zar vas Isus nije nazvao braćom, a sada vas šejh Abas naziva slugama? Zar vas Isus nije učinio slobodnim ljudima Duha i Istine, a sada vas emir čini robovima nepravde i pokvarenosti?

Zar vam Isus nije podigao glave prema nebesima, a vi ih ka zemlji spuštate? Zar nije Isus ulio svjetlost u vaša srca, a vi ih uranjate u tamu?

Bog je poslao vaše duše u ovaj život kao blistavu zraku koja raste uz spoznaju, postaje još ljepši otkrivanjem tajni dana i noći, pa zašto ga zasipate pepelom da bi se ugasio? Bog je vašim dušama darovao krila da biste njima plovili prostranstvima ljubavi i slobode, a zašto ih vi svojim rukama podvezujete i kao insekti po zemljinoj kori gmižete? Bog je u vaša srca zasijao sjemenje sreće, a zašto ga vadite i na stijenu bacate da ga vrane pozoblju i raznesu vjetrovi? Bog vam je dao sinove i kćeri da biste ih uputili putem Istine, da biste im srca ispunili himnama Univerzumu, ostavili im radost življenja u dragocjeno naslijeđe, a zašto ih vi ubijate i za sobom ostavljate kao pokojnike, kao tuđince u vlastitome zavičaju, kao nesretnike pred samim suncem? Zar nije otac koji svog slobodnog sina ostavi kao roba nalik na oca od koga sin traži kruha, a on mu kamen daje? Zar niste vidjeli kako poljske ptice uče svoje ptice da lete, a zašto vi svoju djecu učite da vuku okove i lance? Zar niste vidjeli kako poljsko cvijeće sunčevoj svjetlosti nudi svoje sjemenje, a zašto vi svoju djecu predajete hladnoj tmuni?

Halil ušutje za trenutak, kao da su njegove misli i osjećaji odveć porasli, raširili se, toliko da se više nisu mogli odjenuti riječima, a zatim reče tišim glasom:

- Riječi koje ste čuli od mene ove noći jesu riječi zbog kojih su me redovnici protjerali; duh čije ste treperenje osjetili u svojim srcima jest duh koji me svezanog pred vas doveo.. Ako na me skoči gospodar vaših polja i svećenik vaše crkve, i ako me ubiju, umrijet ću sretan i radostan, jer time što sam pokazao istinu koju ugnjetači ne mogu uhapsiti kao strašnog kriminalca izvršio sam volju svoga i vašeg Tvorca.

Halil je govorio zvonkim glasom i očaravajućim tonom koji je uzbuđivao srca ljudi što su ga promatrali s čuđenjem nalik na čuđenje slijepca kada odjednom progleda. Taj ton je uzdrmao duše žena koje su netremice gledale očima punim suza. Šejh Abas i al-Huri drhtali su od bijesa i previjali se kao da leže na postelji od trnja. Oba su pokušavala prekinuti mladićev govor, ali nisu mogla, jer je on svjetini govorio uzvišenom snagom koja je odlučnošću nalikovala na oluju, a nježnošću na lahor.

Kada završi govor, Halil odstupi malo i stade pored Rahele i Merjem. Tada zavлада duboka tišina, kao da je Duh što je lepršao po cijeloj velikoj prostoriji usmjerio pogled seljana na neko daleko mjesto, kao da je oduzeo misao i volju šejhu i svećeniku koji su drhtali pred svojom uznemirenom savješću.

Šejh Abas ustade, lice mu se natušti i probljedi, pa prigušenim glasom podviknu na ljude što su stajali oko njega:

- Što je s vama, psi? Jesu li vam srca prepukla, ili vam se život u tijelima ugasio, pa niste u stanju rastrgnuti ovog nevjernika? Je li duh ovog sotone opsjeo vaše duše i svojom paklenskom čarolijom svezao vam ruke pa mu ništa ne možete?

Nakon tih riječi, šejh trgnu sablju pored sebe i nasrnu na svezanog mladića da ga udari njome, ali istupi jedan snažan muškarac i mirno mu se suprotstavi:

- Stavi sablju u korice, gospodaru, jer će stradati onaj tko potegne sablju.

Šejh Abas zadrhta, sablja mu ispade iz ruke i on povika:

- Zar se jadni sluga suprotstavlja svome gospodaru?

- Pouzdani sluga - odgovori čovjek - ne sudjeluje sa svojim gospodarem u zlu i nasilju. Ovaj mladić nije govorio ništa osim onog što je pravo; ovim ljudima je govorio samo istinu.

Drugi muškarac istupi i reče:

- Ovaj mladić nije rekao ništa što bi zahtijevalo sudenje. Zašto ga progonite?

- Nije učinio svetogrđe, niti je bogohulio. Zašto ga zovete nevjernikom? - upita jedna žena visokim tonom.

Tada se i Rahela odvaži, istupi i reče:

- Ovaj mladić govori našim jezikom i žali zbog nas. Tko njemu želi zlo, naš je neprijatelj.

Šejh Abas zaškripa zubima:

- I ti se buniš, posrnula udovice? Zar si zaboravila što se dogodilo tvome suprugu kada se pobunio protiv mene prije pet godina?

Rahela duboko uzdahnu kada ču ove riječi, pa zadrhta kao netko tko je upravo otkrio strašnu tajnu. Zatim se okrenu prisutnima i povika iz sveg glasa:

- Jeste li čuli? Ubojica priznaje svoje zlodjelo u nastupu bijesa? Zar se ne sjećate moga supruga koga su našli mrtvog u polju? Uzalud ste tražili ubojicu jer se nalazio skriven među zidovima. Zar se ne sjećate da je moj suprug bio hrabar čovjek? Zar niste čuli kako govori o porocima šejha Abasa, kritizira njegove postupke buneći se protiv njegove surovosti?

Evo, nebo je otkrilo ubojicu vašeg susjeda i brata, i dovelo ga pred vas. Pogledajte ga i čitajte zločin ispisan na njegovom blijedom licu. Pogledajte kako se uplašio.

Vidite kako je lice pokrio rukama da vam ne bi u oči gledao. Pogledajte moćnog gospodara kako drhti kao slomljena trska. Pogledajte moćnog silnika što drhti poput roba koji je pogriješio. Bog vam je neočekivano otkrio tajne ovog ubojice kojega se vi plašite, otkrio vam je opak dušu koja je mene učinila udovicom, a moju kćer siročetom.

Rahela je vikala, njene riječi su kao gromovi udarale u glavu šejha Abasa, muškarci su galamili, a ženska vika mu je u glavu udarala poput plamena. Svećenik ga uze za ruku i vrati na naslonjač, zatim drhtavim glasom pozva sluge:

- Zgrabite ovu ženu koja naprasno optužuje vašeg gospodara i odvedite je s ovim mladim nevjernikom u mračnu sobu. Tko vam se odupre, bit će suučesnik u zločinu, izopćen iz svete crkve kao i njih dvoje.

Sluge se ne pomaknuše s mjesta. Nisu marili za svećenikova naređenja, već ostadoše nepokretni, zagledani u svezanog Halila, te u Rahelu i Merjem koje su stajale s njegove lijeve i desne strane, kao krila koja je upravo otvorio da poleti i zaplovi put oblaka.

Svećeniku je brada drhtala od gnjeva:

- Zar ne vjerujete u milost svoga gospodara, neotesanci? Zar poričete njegovu dobrotu zbog jednog mladog prestupnika i razvratne lažljive žene?

Najstariji sluga odgovori:

- Služili smo šejha Abasa za kruh i krov nad glavom, ali mu nikada nismo bili robovi. Sluga skinu ogrtač i maramu s glave, položi ih pred šejha i dodade:

- Ne želim se odijevati ovom ponižavajućom odjećom zato da bi mi duša patila u kući krvnika.

Na isti način postupiše i ostale sluge, te se priključiše svjetini s ozračjem slobode i izbavljenja na licima.

Vidjevši što su učinili i osjećajući da njegova lažna vlast nestaje, al-Huri Iljas izađe iz kuće proklinjući čas kada je Halil došao u selo.

Tada istupi jedan čovjek, odveza Halila, pogleda šejha Abasa klonulog na naslonjaču i reče odrješito:

- Mladić koga si svezanog doveo da bi mu sudio kao prestupniku osvijetlio je naša mračna srca i usmjerio nam poglede ka putu istine i spoznaje; sirota udovica koju si nazvao razvratnom lažljivicom otkrila nam je strašnu tajnu prikrivanu pet godina. Mi smo pohitali u ovu kuću radi osude nevinoga i progona pravednoga. Sada kada smo progledali, kada nam je nebo otkrilo tvoj strašni zločin i tvoje surove nepravde ostavljamo te samog: nećemo ti suditi, nećemo te zaboraviti, nećemo

te žaliti, ali ćemo te ostaviti i od neba tražiti da s tobom učini prema svojoj volji.

Muškarci i žene u velikoj odaji zažamoriše. Netko reče:

- Pođimo s ovoga mjesta uprljanog grijesima i krenimo svojim kućama.

Drugi povika:

- Pođimo za mladićem u Rahelinu kuću i poslušajmo njenu utješnu priču!

- Moramo raditi kako Halil hoće - glasno reče treći. - On bolje od nas zna što nam treba.

- Ako želimo pravdu i pravičnost – dodade netko - pođimo sutra emiru Eminu, upoznajmo ga s prestupima šejha Abasa i tražimo da ga kazni.

- Trebamo umilostiviti emira - čulo se s druge strane - i zamoliti ga da Halila postavi za svoga predstavnika u selu.

- Trebamo se biskupu žaliti na al-Huri Iljasa - reče netko - jer je on sa šejhom sudjelovao u svim njegovim nedjelima.

Dok su tako glasovi dopirali sa svih strana i kao oštre strelice zabadale se u šejhove grudi, Halil podiže ruku, ušutka gomilu jednim pokretom i pozva ih:

- Slušajte i gledajte, braćo. Nemojte žuriti. U ime svoje ljubavi vas molim da ne idete emiru: on neće biti pravičniji prema vama nego šejh, jer zvijeri se međusobno ne ubijaju. Nemojte se žaliti na svećenika njegovom starješini, jer starješina zna da se ruši kuća koja se dijeli na sastavne dijelove. Ne tražite da budem guvernerov predstavnik u ovome selu, jer pouzdani sluga ne želi pomagati zlu gospodaru. Ako sam dostojan vaše ljubavi i suosjećanja, pustite me da živim među vama; da sudjelujem u vašim životnim radostima i tugama; da dijelim s vama posao u polju i odmor u kućama, jer ako ne bih bio jedan od vas, bio bih kao oni licemjeri koji propovijedaju vrlinu, a čine samo zlo.

A sada kada sam stavio sjekiru na stablo, ostavimo šejha Abasa da stoji na sudu svoje savjesti pred prijestoljem Boga čije sunce obasjava i dobre i zle.

Nakon tih riječi, Halil izađe, a za njim pođe i masa, kao da u njegovoj ličnosti ima nekakva snaga koja privlači poglede. Šejh ostade sam kao srušeni toranj, bolan kao pobijeđeni vojskovođa. Kada narod stiže u crkvu, mjesec je već bio izašao iza horizonta i prosipao srebrenu svjetlost po nebu. Halil se okrenu, pogleda lica muškaraca i žena okrenutih prema njemu i duša mu se

pokrenu, kao da je u tim sirotim seljanima pronašao simbol obespravljenih naroda, kao da je u tim straćarama ogrnutim ledenim snijegom vidio simbol zemalja ogrezlih u poniženju i nesreći.

Zastavši poput proroka koji osluškuje glas generacija, on promijeni izraz lica i širom otvori oči, kao da mu je duša upravo sagledala sve narode Istoka koji vuku okove ropstva kroz doline, pa podiže obje ruke uvis i reče glasom koji je podsjećao na huku valova:

- Iz ovih najdubljih dubina dozivamo te, o Slobodo, i poslušaj nas. Iz ove tmine dižemo svoje ruke prema tebi - pogledaj nas. Na ovome snijegu sjedimo pred tobom, smiluj nam se. Pred tvojim impozantnim prijestoljem stojimo sada noseći na tijelima odjeću svojih predaka uprskanu krvlju, svoje osjećaje zaprašujemo zemljom s grobova pomiješanom s njihovim ostacima, nosimo sablje zarivane u njihova srca, podižemo koplja koja su im u grudi udarala, vučemo okove koji su njihove noge uništavali, ispuštamo krike koji su njihova grla ranjavali, vapimo vapajima koji su tminu njihovih tamnica ispunjavali, molimo molitve koje su dopirale iz njihovih ranjenih srca, zato nas poslušaj, o Slobodo!

Od izvora Nila do ušća Eufrata, do tebe dopiru vapaji duša zajedno s kricima bezdana; s krajeva Poluotoka do vrha Libanona k tebi se pružaju ruke drhteći u borbi sa smrću; s obala Zaljeva do nakraj Sahare u tebe gledaju oči... Osvrni se, Slobodo, i pogledaj nas!

U kutovima stračara podignutih u siromaštvu i bijedi pred tobom biju srca; u kućama zasjelim u tmuni neznanja i tuposti tebi se predaju srca; u kutovima kuća prekrivenih maglom nesreće i despotizma k tebi streme duše - zato nas, Slobodo, pogledaj i smiluj nam se.

U školama i bibliotekama s tobom tajno besjedi nesretna mladost; u crkvama i džamijama k tebi teži napuštena *Knjiga*; u sudnicama i parlamentima tvoju pomoć traži zakon zapušteni. Sažali se, Slobodo, i izbavi nas! Na našim tijesnim ulicama trgovac prodaje svoje vrijeme da bi zaradu predao lopužama sa Zapada, a ne onome tko je iskren prema njemu. Na našim neplodnim poljima seljak kopa zemlju noktima, sije sjeme svoga srca, natapa ga suzama, a ubire samo trnje, za razliku od onoga tko ga je poučio. Kroz naše suhe doline beduin ide gol, bos i gladan, za razliku od onoga tko ga sažalijeva. Progovori, Slobodo, i pouči nas!

Naše ovce pasu trnje i šiblje umjesto cvjetova i trave, naša telad brsti granje umjesto sijena, naši konji jedu slamu umjesto zobi - pohitaj, Slobodo, i izbavi nas.

Oduvijek nam noćna tmina duše natkriva - kada će svanuti zora? Iz tamnice u tamnicu tijela nam prelaze, generacije pored nas s podsmijehom prolaze - dokle ćemo podnositi podsmijeh generacija? Iz teškog jarma u još teži jaram naše šije prelaze, a izdaleka nas drugi narodi gledaju smijući nam se - dokle ćemo služiti za

podsmijeh drugim narodima? Iz okova u okove naše noge prelaze, niti okovi nestaju niti mi izumiremo - dokle ćemo živjeti? Od egipatskog sužanjstva k babilonskom ropstvu, k perzijskoj surovosti, k služenju Grcima, k rimskoj despociji, k mongolskoj tiraniji, k europskoj pohlepi - kuda to idemo i kada ćemo najzad granicu prijeći?

Iz kandži faraonovih u šape Nabukodonosora, u kandže Aleksandrove, pod mačeve Heroda Velikog, u kandže Neronove, pod zube Đavolove - u čije to ruke sada idemo, kada ćemo najzad do smrti dospjeti i od gluhoće ništavila se odmoriti?

Snagom naših mišica podigoše stube hramova i bogomolja u slavu svojih bogova, na našim plećima nosili su zemlju i kamenje da bi sazidali zidove i kule radi ojačanja vlastite zaštite, snagom naših tijela sagradiše piramide da bi svoja vremena ovjekovječili - dokle ćemo graditi dvorce i zamkove a živjeti u straćarama i pećinama, puniti ambare i riznice a jesti samo bijeli luk i splačine, tkati svilu i vunu a odijevati samo grubo sukno i dronjke?

Pokvarenošću i lukavstvom rastjerali su rod od roda, udaljili grupu od grupe, omrznuli pleme plemenu - dokle ćemo se rasipati poput pepela u strašnoj oluji, boriti se kao gladni mladi lavovi pored ovoga trupla?

Da bi sačuvali svoje tronove i srca svoja smirili,

naoružali su Druze da se bore protiv Arapa, potakli šiite na borbu protiv sunita, pokrenuli Kurde da kolju beduine, potakli muslimane na borbu protiv kršćana. Dokle će se brat boriti protiv brata na majčnim grudima, dokle će susjed prijetiti susjedu, dokle će se na Božje oči udaljavati križ od polumjeseca?

Poslušaj nas, Slobodo! Osvrni se, majko svih ljudi, i pogledaj nas - mi nismo djeca neke od tvojih suložnica; progovori jezikom nekog od nas, jer jedna iskra pali suhu slamu; probudi lepetom svojih krila dušu našeg čovjeka, jer i iz jednog oblaka munja sijeva i u trenu osvjetljava doline i vrhove planina; rastjeraj svojom snagom ove crne oblake i spusti se kao munja, kao katapult poruši stupove prijestolja podignutih na kostima i lubanjama, koji su pozlaćeni dadžbinama i porezima, ogrezli u krvi i suzama. Poslušaj nas, Slobodo; smiluj nam se, majko Atene; izbavi nas, sestro Rima; oslobodi nas, prijateljice muza; pomози nam, miljenice Muhameda; pouči nas, nevjesto Kristova; ojačaj nam srca da bismo živjeli ili osnaži ruke naših neprijatelja da nestanemo, da iščeznemo i počinemo!

Halil je besjedio nebu dok su oči seljana netremice gledale u njega, osjećaji im se izlivali zajedno s njegovim opojnim glasom, duše im lebdjele s njegovim dahom, grudi im se nadimale s otkucajima njegovog srca - kao da je u tome času bio njihov, kao što su duša i tijelo zajedno. Kada završi besjedu, okrenu se prema prisutnima i mirno reče:

- Skupismo se ove noći u kući šejha Abasa da bismo ugledali svjetlost danju; nepravde nas dovedoše u ovaj hladni prostor da bismo se razumjeli i jedni druge prigrlili, kao pilići pod krilima Vječnoga Duha. Neka sada svatko pođe u postelju i spava očekujući susret sa svojim bratom ujutro.

Nakon tih riječi, Halil pođe za Rahelom i Merjem njihovoj kući. Narod se razide i svatko pođe svome domu razmišljajući o onome što je čuo i vidio, osjećajući u duši novi dodir života.

Ne prođe mnogo vremena, a svijeće se pogasiše u izbama. Spokoj baci svoj plašt na selo, snovi ponesoše duše seljana ostavljajući dušu šejha Abasa da bdije s noćnim utvarama, drhteći pred vlastitim grijesima, pateći u čeljusti vlastitih nemira.

VIII

Tijekom dva mjeseca Halil je točio tajne svoga duha u srca seljana govoreći im svakodnevno o njihovim pravima i obavezama, slikajući im život pohlepniha redovnika, ponavljajući priče o surovim sucima. Na taj način je između svojih i njihovih osjećaja činio čvrstu sponu poput vječnih zakona koji nebeska tijela vezuju jedno za drugo. Oni su ga slušali s radošću koja je sličila na radovanje žednih polja pljusku kiše.

Ponavljali su Halilove riječi u svojim sobama, beskrajno odani njegovim ciljevima, a ne mareći za al-Hurija Iljasa koji im se počeo ulagivati otkako je objelodanjen zločin njegovog saveznika šejha i prilazeći im blago kao vosak, a ranije je bio čvst kao mramor.

Šejha Abasa zadesi neka duševna bolest slična ludilu, tako da je besciljno šetkao hodnicima u svojoj kući kao zatvoreni tigar. Dozivao je sluge iz sveg glasa, ali su mu odgovarali samo zidovi; vikao je tražeći pomoć od svojih ljudi, ali mu nitko nije dolazio u pomoć osim sirote supruge koja je trpjela zbog njegove grube naravi isto koliko su seljani trpjeli njegovu nepravdu i tiraniju. Kada nastupiše dani posta i nebo objavi pohod proljeća, šejhovi dani se okončaše kao zimske bure nakon bolne i strašne agonije, on preminu, duša mu ode nošena vlastitim djelima da bi se naga zaustavila pred onim Prijestoljem čije postojanje osjećamo, a ne vidimo ga. Razilazila su se mišljenja seljana o uzroku njegove smrti. Jedni su govorili da je umro poremećen i poludio, drugi da mu je očaj život pomutio kada je izgubio vlast pa je izvršio samoubojstvo. Žene koje su odlazile tješiti njegovu suprugu pričale su muževima da je umro od straha, jer mu se je priviđenje Sumana al-Ramija prikazivalo u odjeći umrljanoj krvlju, te ga silom vuklo, u ponoć, na mjesto na kojemu je nađen ubijen prije pet godina.

***

Proljetni dani objaviše mještanima toga sela tajne ljubavi između Halilove duše i duše Merjemine, kćeri Raheline, čija su lica blistala od radosti, srca poigravala od miline. Seljani se više nisu plašili odlaska mladića koji im uvede srca u ocean veći od njihovog okruženja. Radosno su govorili jedan drugome da će im Halil postati dragi susjed i omiljeni zet svakome od njih.

Kada nastupi vrijeme žetve, mještani izađoše na polja i sakupiše plodove na gumnima. Ne bijaše više šejha Abasa da grabi žetvu i nosi je u svoje ambare i riznice, već je svaki seljak ubirao žetvu s polja koje je sam zasijao i obrađivao tako da se njihove stračare napuniše žitom, zobi, vinom i uljem.

Halil je dijelio s njima trud i radosti, pomagao im u skupljanju žita, cijedenju grožđa i ubiranju plodova. Od drugih se razlikovao samo svojom ljubavlju i pregalaštvom.

Od te godine do današnjih dana svaki seljak u tome selu s radošću ubire plodove s polja koje je s mukom zasijao; veselo skuplja plodove u vrtovima koje je s naporom zaradio, tako da je zemlja prešla u posjed onoga tko je obrađuje.

Sada, kada je minulo pola stoljeća od ovog događaja i kada su Libanonci postali sasvim trezveni, putnik prolazi na svome putu kroz cedrovu šumu, zaustavlja se razgledavajući ljepote toga sela što kao nevjesta sjedi na

ivici doline i vidi kako su njene stračare postale lijepe kuće okružene plodnim poljima i zelenim vrtovima.

Ako netko upita mještane o događajima vezanim za šejha Abasa, odgovorit će mu pokazujući prema trošnom kamenu i oronulim zidovima:

- To je dvorac šejha Abasa i to je njegova povijest.

Ako, pak, netko upita za Halila, podići će ruku prema nebu i reći:

- Tamo boravi naš vrli Halil, a njegovu povijest zabilježili su naši očevi svijetlim slovima na stranicama naših srca, i vrijeme ih neće izbrisati.